

Oberon

Effectevaluatie Ruimte voor Contact

Effectevaluatie Ruimte voor Contact

Opdrachtgever: Minister van WWI

Marco Zuidam, Inge Visser en Walter de Wit, Oberon
Utrecht, januari 2009

© Oberon
Postbus 1423
3500 BK Utrecht
tel. 030-2306090
fax 030-2306080
e-mailadres: info@oberon.eu

Samenvatting en vervolg

Het aantal interetnische contacten loopt terug in Nederland en de wederzijdse beeldvorming tussen allochtonen en autochtonen verslechtert (zie o.a. RMO-rapporten 2005a en b). Vanuit deze achtergrond is de Ruimte voor Contact-regeling geïnitieerd door de landelijke overheid om duurzame interetnische contacten te bevorderen. Met de regeling –een tijdelijke subsidiëring van lokale projectaanvragen- doet de Minister van Wonen, Wijken en Integratie een appèl op de eigen verantwoordelijkheden van allochtone en autochtone burgers. De regeling loopt inmiddels ruim twee jaar en de Minister heeft behoefte aan inzicht in de 'voorlopige' effecten in termen van (vermoedelijk bereikte) duurzame interetnische contacten en/of het realiseren van de randvoorwaarden hiervoor. Oberon is verzocht deze evaluatie uit te voeren.

Samenvatting

Ruimte voor Contact (RvC) is in 2006 op initiatief van de toenmalige minister Verdonk (Integratie) ingesteld. Begin 2007 is de verantwoordelijkheid voor deze stimuleringsregeling overgegaan naar de minister van Wonen, Wijken en Integratie (WWI). RvC is bedoeld om op lokaal niveau activiteiten te stimuleren waarin autochtonen en allochtonen elkaar ontmoeten waardoor duurzame contacten ontstaan. Een nevendoeel is inzicht bieden in effectieve methodieken op dit vlak. Projectaanvragen konden (en kunnen) tussen eind 2006 en eind 2009 worden ingediend. Het bedrag per aanvraag is minimaal € 50.000 en maximaal € 100.000 per jaar. Indien een project meerdere jaren loopt of op meerdere locaties wordt uitgevoerd kan maximaal € 300.000 worden aangevraagd. Per kalenderjaar is er een maximaal subsidiebudget beschikbaar. Voor 2008 is dat, net als in 2007, ongeveer 8 miljoen euro. Er is een Landelijk Loket ingesteld welke de subsidieontvangers ondersteunt, bijvoorbeeld door middel van een helpdesk, website en informatievoorziening. Hierin werken Movisie, Forum, Sardes en Oberon samen, waarbij Oberon een onafhankelijke positie inneemt en uitsluitend verantwoordelijk is voor de monitoring en evaluatie.

In de RvC-regeling is een aantal adviezen uit het RMO-rapport 'Niet langer met de ruggen naar elkaar' (2005b) overgenomen:

- de nadruk op de duurzaamheid van contacten (een verplicht criterium);
- niet alleen directe contact- of ontmoetingsprojecten, maar nadrukkelijk ook een infrastructurele aanpak, gericht op meer vanzelfsprekende ontmoeting in de dagelijkse routine van mensen. Ofwel, aldus Putnam (2007): 'Meer interetnische interactie in de manier waarop we werken, leren, ontspannen en leven'.

Projecten

Per augustus 2008 waren 173 projecten toegekend en ongeveer drie maal zoveel projecten afgewezen. Er is dus een zeer grote animo voor de regeling RvC. De projecten zijn zeer divers: van sporten met elkaar tot wijktoneel, van voorleessessies aan huis tot herinrichting van fysieke ruimtes. Voor een indruk van deze diversiteit in projecten kunnen de korte projectbeschrijvingen op de website www.ruimtevoorcontact.nl worden geraadpleegd. De subsidieontvangers zijn met name welzijnsorganisaties (61%). In mindere mate hebben gemeenten, sportverenigingen en adviesbureaus subsidie ontvangen. Slechts enkele migrantenorganisaties (2%) hebben subsidie gekregen, wel zijn ze soms betrokken als samenwerkingspartner binnen projecten. Over het geheel genomen hebben de projecten gemiddeld € 232.000,- te besteden, waarvan ruim tweederde afkomstig is van de subsidieregeling.

Aanpak van de effectevaluatie

De volgende drie onderdelen vormen de basis voor de uitgevoerde effectevaluatie:

- a. Een dieptestudie bij 10 RvC-projecten;

We hebben diepteonderzoek verricht onder 10 van de 54 projecten uit de eerste tranche van RvC (voor 1 maart 2007 toegekend) door middel van documentstudie, locatiebezoek, interviews met direct betrokkenen (subsidieontvangers, projectuitvoerders en deelnemers) en interviews met buitenstaanders (o.a. wijkmanagers, gemeenteambtenaren en sleutelfiguren/buurtcomités in de wijk).

- b. De monitor Ruimte voor Contact;

Tot 31 december 2007 zijn 138 projecten toegekend, afkomstig van 129 subsidieontvangers. Er wordt een aantal gegevens verzameld over input, context, proces en (verwachte) resultaten door middel van documentstudie en digitale vragenlijsten voor de projectcoördinatoren (een voortgangsenquête en een opbrengstenquête).

- c. Overige bronnen, met name de expertpeiling.

Middels een digitale peiling (n=18) en een bijeenkomst (n=9) zijn experts op het gebied van integratie en/of interetnisch contact bevestigd over interetnisch contact, om inzicht te krijgen in de mogelijke opbrengsten van RvC-projecten¹. Verder zijn eerdere analyses en rapportages gebruikt op het vlak van 'Sociaal geïsoleerden en RvC' (Oberon, 2008) en 'Krachtwijken en RvC' (Oberon, 2008).

Vooraf tekenen we aan dat het bevorderen van duurzaam interetnisch contact en het beïnvloeden van beeldvorming complexe doelen zijn, omdat er veel factoren op inwerken (denk aan de media, overig landelijk beleid, geweldsincidenten in Nederland en het buitenland, factoren op psychologisch niveau; vgl. §2.1). Van een regeling als RvC mogen daarom –zoals nadrukkelijk ook aangegeven door de geconsulteerde experts- a priori geen hele grote effecten op nationale schaal of op stedelijk niveau worden verwacht. Gezien de schaalgrootte, de omvang van de budgetten en de intensiteit van dergelijke projecten kunnen hooguit effecten worden verwacht op individueel niveau (deelnemers, bezoekers) en op buurt- en wellicht wijkniveau. De voorliggende vraag is of deze effecten daadwerkelijk worden bereikt.

Bij enkele projecten maakt de RvC-bijdrage overigens een relatief klein onderdeel uit van een groter lumpsum-bedrag en kan er wat resultaten betreft alleen over het geheel worden gerapporteerd, niet over de specifieke RvC-bijdrage.

Conclusies

- a) De effecten van de eerste tranche projecten beoordelen we in strikte termen van de RvC-hoofddoelstelling – het bereiken van duurzame contacten (allochtoon-autochtoon) of het creëren van voorwaarden daartoe - als redelijk succesvol. Van de 10 projecten was er één niet succesvol, vijf matig succesvol, drie succesvol en één zeer succesvol. Twee projecten die niet of matig succesvol waren op het vlak van duurzame contacten, bleken wel redelijk succesvol op andere relevante doelen (bevorderen dialoog en sociale activering).

We tekenen bij deze resultaten aan dat het projecten uit de eerste tranche van RvC betreft, waarin door beperkingen in de startfase door het Ministerie soms projecten zijn toegekend met een matige uitwerking. In de daaropvolgende fasen zijn deze beperkingen grotendeels gecorrigeerd en kan de succesratio naar verwachting wat hoger liggen.

- b) Projecten met beperkt resultaat blijken met name ernstig vertraagd in de uitvoering. Dit ligt vaak aan een matige projectuitvoering (interne factoren), maar soms ook aan zaken waar de uitvoerders geen invloed op hebben zoals vertraging in vergunningverlening door gemeente (externe factoren).

¹ Dit betrof voor het grootste deel 'buitenstaanders', die niet direct betrokken zijn bij de RvC-regeling.

- c) Succesvolle projecten worden vaak gekenmerkt door:
- een goede aanpak wat betreft het verkrijgen van draagvlak en het bereiken van de doelgroep;
  - samenwerking met andere organisaties, geen geïsoleerde aanpak.
- Wat het succes van de projecten betreft maakten we onderscheid tussen het bereiken van 'welwillenden' (mensen die in principe al positief staan tegenover interetnisch contact) en 'overigen'. Met name projecten die expliciet focussen op interetnische ontmoeting trekken vooral 'welwillenden', zo concludeerden we. De RMO pleit mede vanuit dat oogpunt dan ook voor de 'vanzelfsprekende ontmoeting', in de dagelijkse routine van 'alle' mensen. We zien in de RvC-toekenningen en ook in de evaluatie een aantal relevante projecten op dit vlak terug.
- d) Er zijn succesvolle aanpakken gegenereerd en dit biedt mogelijkheden tot overdracht en bredere implementatie. Dit geldt ook voor projecten met een meer 'infrastructurele benadering' conform het RMO-advies.
- e) De problematiek in wijken is vaak complex en de RvC-projecten hebben betrekking op een klein onderdeel daarvan. Op individueel niveau (deelnemers en bezoekers) zien we zeker relevante effecten. Zoals bijvoorbeeld de inrichting van ontmoetingsruimten in een flat, waardoor flatbewoners elkaar beter leerden kennen. Of de vorming van interculturele vrouwengroepen waarbij veel vrouwen zijn bereikt, die zelf ideeën aandragen voor activiteiten en deze mee helpen organiseren. Op wijkniveau zijn de effecten beperkt: bij vier van de tien geëvalueerde projecten is sprake van een beperkte invloed op wijkniveau, bij de andere zes projecten is er geen effect op wijkniveau.
- f) Er is grote animo voor de regeling. Het budget is daarom tussentijds opgehoogd. Zo'n drie kwart van de aanvragen is afgewezen (op de beoordelingscriteria).
- g) Relatief veel toegekende projectaanvragen zijn afkomstig van professionele welzijnsorganisaties (61%). Experts noemen echter de domeinen Sport en Onderwijs als het meest kansrijk, vanwege de positieve insteek en de gedeelde belangen en interesses. In het verlengde hiervan worden ontmoetingen waarbij men samen lid wordt van een vereniging als kansrijk gezien. In de evaluatie zagen we deze type projecten al terug.
- h) De borging van projecten is vaak nog niet geregeld. Deze wordt vanuit RvC wel gevraagd/vereist, maar blijkt in de realiteit toch vaak moeilijk te regelen. Voor een aantal succesvolle projecten is dit geen probleem, omdat zij expliciet tijdelijk zijn (bijvoorbeeld realisatie van een ruimte) of kunnen worden voortgezet door methodiekoverdracht of binnen reguliere financiering. Voor andere succesvolle projecten is echter structurele financiering nodig om het behaalde resultaat te borgen.

Op basis van bovenstaande conclusies beoordelen we de overall effecten van de RvC-projecten als voldoende.

Aandachtspunten voor vervolg

Wij beschrijven een aantal aandachtspunten voor het vervolg.

1. Successen verspreiden

Er dient vorm te worden gegeven aan de beoogde spin-off functie van RvC door successen te verspreiden en breder te implementeren. Hierdoor kan gericht vooruitgang worden geboekt op het vlak van duurzame interetnische contacten. De experts waarschuwen dat verspreiding en verbreding van projecten niet werkt via 'blauwdrukken': projecten zijn succesvol in een bepaalde specifieke context. Aanpassing op nieuwe situaties is altijd van belang.

Aandachtspunt voor vervolg: Gezien het belang van de verspreiding en implementatie van successen raden we aan dat dit intensief en gericht wordt aangepakt. We stellen voor dat begin 2009 een plan van aanpak wordt opgesteld. Elementen hiervan zijn:

- preselectie van projecten m.b.v. de monitor en evaluatie, het landelijk loket en experts;
- check en definitieve selectie;

- gerichte overdracht naar de relevante doelgroep (bv. woningcorporaties; gemeenten, welzijninstellingen) d.m.v. informatie en overleg.

Vanaf de tweede helft van 2009 (dan zijn de nieuwste monitorgegevens binnen) kan dit plan worden uitgevoerd. Het Rijk zou dan een gedeelte van het budget hiervoor moeten reserveren.

2. De borging van succesvolle projecten

RvC is nadrukkelijk een *tijdelijke* stimuleringsregeling en uitvoerders dienen in principe zelf voor borging te zoeken. Voortzetting blijkt echter in de realiteit vaak niet gemakkelijk te regelen en dat is een reëel knelpunt dat aandacht behoeft. Uit eerdere stimuleringsmaatregelen blijkt dat vele succesvolle projecten ophielden na het beëindigen van de subsidie.

Aandachtspunt voor vervolg: Het Rijk, de betrokken gemeenten en organisaties onderzoeken gezamenlijk hoe structurele voortzetting van een aantal relevante projecten kan plaatsvinden (uiteraard waar nodig). Het Rijk neemt hierin een stimulerende en ondersteunende rol in. Vanuit bv. de monitor en het landelijk loket zouden projecten kunnen worden geselecteerd. Omdat de huidige regeling Ruimte voor Contact eind 2009 afloopt, is het raadzaam om in 2009 de benodigde acties hiervoor te initiëren.

3. Slaag- en succesfactoren: gerichte ondersteuning

Projecten mislukken vaak door verschillende factoren:

- een gebrekkige kennis en bereik van de beoogde doelgroep en/of;
- te weinig draagvlak.

Een ander probleem is onvoldoende borging na afloop van het project.

Aandachtspunt voor vervolg: Meer kennis verzamelen over deze factoren (bijvoorbeeld met succesvolle voorbeelden) en deze informatie gericht verspreiden onder de relevante doelgroepen.

- Lopende projecten zouden hierop in 2009 en 2010 nog gericht kunnen worden ondersteund middels een brochure, informatie op de website en uitwisseling en presentaties op landelijke bijeenkomsten (een aanscherping van het ondersteuningsaanbod van het Landelijk Loket).
- Dergelijke informatie is niet alleen binnen de RvC-context relevant. Derhalve pleiten we ervoor dat deze kennis breder verspreid wordt onder vergelijkbare projecten/aanpakken en initiatieven in het land, bijvoorbeeld door middel van artikelen, verspreiding brochure en overleg met relevante koepelorganisaties.

4. Interetnische ontmoetingen vanuit het Rijk blijven faciliteren

RvC is een tijdelijke en deels experimentele stimuleringsregeling, waarmee de sociale problematiek op het vlak van integratie niet is opgelost. We hebben geconstateerd dat de regeling veel animo heeft en initiatieven losmaakt in de samenleving. Er zijn vooral relevante effecten op individueel niveau geconstateerd, maar nog beperkt op wijk- of gemeenteniveau.

Aandachtspunt voor vervolg: De tijdelijke RvC-regeling loopt ten einde en er is veel geleerd welke mogelijkheden er zijn om meer interetnische ontmoetingen te realiseren en wat hierbij een mogelijk goede insteek is. Dit dient ook na 2009 een vervolg te krijgen, bijvoorbeeld in de vorm van een nieuwe regeling met nieuwe doelen. Ter voorbereiding dient een analyse te worden gemaakt van de problematiek, de lopende initiatieven (in de verschillende domeinen van wonen, sport etc.) en de kansrijke aanpakken. Varianten van (onderdelen van) een nieuwe regeling zijn bijvoorbeeld:

- een sterke inbedding op wijkniveau, zodat er meer samenhang en samenwerking komt. Wil er op wijkniveau daadwerkelijk vooruitgang worden geboekt, dan is een brede aanpak op meerdere sporen van belang. Gemeenten en wijkbureaus zijn hier dus belangrijke partijen. Denk ook aan een versterkte uitwerking van de sociale kant van de integratieaanpak in de Krachtwijken.
- een nadruk op het ontwikkelen van vanzelfsprekende ontmoetingsruimtes en het bevorderen van 'publieke familiariteit' conform het RMO-advies (2005b);

- nadruk leggen op gedeelde belangen en interesses van allochtonen en autochtonen. Trajecten op het vlak van onderwijs, sport en wonen lenen zich hier vaak goed voor en/of samen lid worden van dezelfde vereniging.
- aandacht voor initiatieven van vrijwilligersorganisaties en Migrantenzelforganisaties (MZO's). Ofwel directe stimulering, ofwel als verplicht samenwerkingscriterium voor professionele organisaties in verschillende domeinen.

Het zou goed zijn als het Rijk op basis van een analyse in 2009 een nieuwe regeling voorbereidt.

5. Doorpakken richting 'vanzelfsprekende ontmoeting'

Veel experts onderschrijven inmiddels het belang van een 'infrastructurele benadering' (conform de RMO-adviezen). Infrastructureel in de zin van geïntegreerd in de dagelijkse routine van mensen. Bijvoorbeeld het mogelijk maken van ontmoetingen in een vanzelfsprekende situatie (zoals parken, scholen, speeltuinen, verenigingen, consultatiebureaus).

Aandachtspunt voor vervolg: Er moet worden nagedacht over de planning en inrichting van openbare ruimte en overige fysieke infrastructuur waarbij fysieke ontmoeting tussen allochtonen en autochtonen bevorderd kan worden. Hiervoor moet een gericht communicatietraject worden uitgezet richting planners en bouwers (Rijk, gemeenten, projectontwikkelaars, woningbouwcorporaties). Goede voorbeelden van RvC-projecten kunnen worden gebruikt in een dergelijk communicatietraject. Er is hiervoor een o.a. een screening nodig van alle RvC-projecten op dit aspect. Om een en ander te kunnen realiseren dient een plan van aanpak te worden opgesteld, waarin het Rijk het voortouw neemt.

Inhoudsopgave

Samenvatting en vervolg	5
1 Inleiding en onderzoeksverantwoording.....	13
1.1 Inleiding	13
1.2 Achtergrond.....	13
1.3 Doel en onderzoeksmethoden	14
2 Theoretisch kader en onderzoeksmodel.....	17
2.1 Theoretisch kader	17
2.1.1 Omschrijving duurzame interetnische contacten	17
2.1.2 Het belang van interetnische contacten	20
2.1.3 Factoren die duurzame interetnische contacten beïnvloeden	21
2.1.4 De mogelijkheden en reikwijdte van Ruimte voor Contact	23
2.2 Onderzoeksmodel	24
3 Opzet en uitvoering van de RvC-projecten: de monitor	27
3.1 Input	27
3.2 Proces	30
3.3 Output.....	31
3.4 Context.....	33
4 De 10 geëvalueerde projecten.....	35
4.1 De 10 case studies.....	36
4.2 Overall.....	46
5 De opbrengsten van Ruimte voor Contact.....	47
5.1 De 10 case studies.....	47
5.1.1 Gerealiseerde activiteiten en doelgroepbereik (output)	47
5.1.2 Effecten, met name duurzame contacten (outcome).....	48
5.1.3 Effecten naar niveau	51
5.1.4 Verklarende factoren.....	55
5.2 Monitor en experts	59
5.2.1 Monitor	59
5.2.2 Experts	60
5.3 Overall conclusies	62
Literatuurlijst.....	65

1
2
3

4
5

6

7

8

9

10

1 Inleiding en onderzoeksverantwoording

1.1 Inleiding

Ruimte voor Contact (RvC) is een stimuleringsregeling van de Minister voor Wonen, Wijken en Integratie, waarmee initiatieven om duurzame interetnische contacten te stimuleren worden gesubsidieerd. Deze regeling loopt inmiddels meer dan twee jaar en er kan momenteel een tussenstand worden opgemaakt van de 'voorlopige' effecten. Effecten in termen van de hoofddoelstelling: het creëren van duurzame interetnische contacten en/of het realiseren van de randvoorwaarden hiervoor. We verrichtten hiertoe diepte-onderzoek onder 10 van de 54 projecten uit de eerste tranche van RvC. Deze gegevens werden aangevuld met onderzoeksresultaten uit de kwantitatieve RvC-monitor en uit een expertpeiling.

1.2 Achtergrond

Ruimte voor Contact

Ruimte voor Contact (RvC) is een stimuleringsregeling die in 2006 op initiatief van de toenmalige minister Verdonk (Integratie) is ingesteld. Sinds 22 februari 2007 is de verantwoordelijkheid voor de stimuleringsregeling overgegaan naar de minister van Wonen, Wijken en Integratie.

De Regeling is bedoeld om op lokaal niveau activiteiten te stimuleren waarin autochtonen en allochtonen elkaar ontmoeten. Het doel is dat hierdoor duurzame contacten ontstaan, zodat mensen elkaar ook in nieuwe situaties weten te vinden. Een nevendoeel is het inzicht bieden in welke methodieken op dit vlak het meest effectief zijn. Organisaties die een project hebben dat binnen de doelstelling van Ruimte voor Contact valt, kunnen een subsidieaanvraag indienen tussen eind 2006 en eind 2009. Zo'n subsidieaanvraag moet gaan om een minimumbedrag van € 50.000 en een maximum van € 100.000 per jaar. Indien een project meerdere jaren loopt en/of op meerdere locaties wordt uitgevoerd kan maximaal € 300.000 worden aangevraagd. Per kalenderjaar is er een maximaal subsidiebudget beschikbaar. Voor 2008 is dat, net als in 2007, ongeveer 8 miljoen.

De projectaanvragen worden beoordeeld door het Ministerie van VROM (Minister voor WWI). De inhoudelijke criteria voor subsidietoekenning zijn de volgende:

- Het moet gaan om een lokaal project;
- Het project is gericht op ontmoeting;
- De ontmoeting vindt plaats tussen autochtonen en allochtonen;
- Het project leidt tot duurzame sociale contacten;
- Er is sprake van draagvlak in doel en werkwijze onder de te bereiken doelgroepen.

Per augustus 2008 zijn 173 projecten toegekend en zijn ongeveer drie maal zoveel projecten afgewezen. Er is dus een heel grote animo voor deze regeling. De projecten zijn zeer divers: van sporten met elkaar tot wijktoneel, van voorleessessies aan huis tot herinrichting van fysieke ruimtes. Voor een indruk van deze diversiteit in projecten kan de website www.ruimtevoorcontact.nl worden geraadpleegd. Hierop staan korte beschrijvingen van alle projecten die subsidie hebben ontvangen.

Er is een landelijk loket ingesteld ter ondersteuning van de subsidie-ontvangers. Hierin werken Movisie, Forum, Sardes en Oberon samen, waarbij Oberon een onafhankelijke positie inneemt en verantwoordelijk is voor de monitoring en evaluatie.

Aanleiding stimuleringsregeling: de RMO-adviezen

In 2005 bracht de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) de adviezen *Eenheid, verscheidenheid en binding* en *Niet langer met de ruggen naar elkaar; een advies over verbinden* uit. De RMO stelt hierin dat het aantal interetnische contacten afneemt en dat de wederzijdse beeldvorming tussen allochtonen en autochtonen verslechtert. Voor de stabiliteit van Nederland als multi-etnische samenleving zijn duurzame relaties tussen mensen van verschillende etnische origine van cruciaal belang. De overheid dient volgens de RMO te bevorderen dat de sociale verbindingen tussen mensen uit verschillende etnische bevolkingsgroepen versterkt worden en duurzaam verankeren. De RMO pleit voor een meer 'infrastructurele benadering' van verbinden, dat wil zeggen: in de dagelijkse routine en netwerken van mensen. Het kabinet heeft zich in grote lijnen achter de analyses en aanbevelingen van de RMO geschaard. Als uitwerking hiervan is de meerjarige subsidieregeling *Ruimte voor Contact* gestart. Lokale initiatieven om interetnische ontmoeting te bevorderen, kunnen binnen deze stimuleringsregeling subsidie aanvragen. De ontmoeting moet een duurzaam karakter hebben en projecten moeten dan ook een katalysator vormen voor herhaalde ontmoeting na afloop van het project.

De Minister voor WWI heeft halverwege de looptijd behoefte aan inzicht in de tussentijdse en voorlopige effecten van *Ruimte voor Contact*-projecten op onder meer individuele burgers, groepen, wijken en steden. De resultaten bieden de subsidieverstrekker onder andere de mogelijkheid om beslissingen te nemen over het vervolg van de Regeling. Oberon verzorgt sinds 2006 de monitor *Ruimte voor Contact* en is gevraagd door het Ministerie om deze aanvullende tussentijdse kwalitatieve evaluatie uit te voeren.

1.3 Doel en onderzoeksmethoden

De hoofddoelstelling van de evaluatie is tussentijds inzicht te krijgen in de effecten van de *Ruimte voor Contact*-projecten. De volgende onderzoeksvragen staan centraal:²

1. Welke activiteiten zijn uitgevoerd binnen de projecten?
2. Waren de randvoorwaarden goed om de projecten uit te voeren?
3. Zijn de projecten goed geborgd na afloop van de subsidie vanuit *Ruimte voor Contact*?
4. Wat zijn de effecten van de projecten (zowel in termen van de eigen doelen als in termen van 'duurzame interetnische contacten' en de randvoorwaarden daartoe)?

De volgende onderdelen vormen de basis voor dit onderzoek:

- a. Dieptestudie bij 10 *Ruimte voor Contact*-projecten;
- b. Monitor *Ruimte voor Contact*;
- c. Overige bronnen.

De onderdelen worden hieronder verder toegelicht.

a. Dieptestudie bij 10 *Ruimte voor Contact*-projecten

We hebben een dieptestudie uitgevoerd onder 10 *Ruimte voor Contact*-projecten. De projecten zijn geselecteerd vanuit de eerste tranche van 54 *Ruimte voor Contact*-projecten³ op basis van een eerste onderscheid naar het gebruik van (buiten)ruimtes en vervolgens een aselechte steekproef. Deze tien projecten zijn diepgaander onderzocht. Na een looptijd van ongeveer twee jaar mag er vanuit worden gegaan dat er een eerste zicht is ontstaan op (mogelijke) effecten.

² Dit zijn de meeste relevante onderzoeksvragen uit het onderzoeksvoorstel. Andere vragen zijn vanwege de mindere relevantie komen te vervallen.

³ Bij deze projecten is voor 1 maart 2007 subsidie toegekend. Bij de steekproef is onderscheid gemaakt naar de ontmoetingsruimte die wordt ingezet voor het project (categorieën: fysieke ontmoetingsruimte, geen fysieke ontmoetingsruimte, combinatie van wel/geen fysieke ontmoetingsruimte).

De kwalitatieve studie onder de tien projecten bestaat uit de volgende onderdelen:

1. Documentenstudie: projectaanvraag, tussentijdse evaluaties aan het Ministerie⁴ en eerder gegeven antwoorden op de monitor. Daarnaast is ook overige literatuur bestudeerd, zoals het RMO-rapport 'Niet langer met de ruggen naar elkaar' en SCP-rapport 'Interventies voor integratie';
2. Locatiebezoek en diepte-interviews met direct betrokkenen: subsidieontvangers, projectuitvoerders en deelnemers;
3. Interviews met buitenstaanders: onder andere wijkmanagers, gemeente-ambtenaren en sleutelfiguren/buurtcomités in de wijk.

Per project zijn minimaal vier direct betrokkenen en vier buitenstaanders geïnterviewd door ervaren interviewers. Het totaal aantal respondenten varieert per project van 8 tot 12 en daarnaast nog individuele of groepsgesprekken met deelnemers. Vrijwel alle diepte-interviews zijn face-to-face gevoerd, in enkele gevallen telefonisch. Van elk gesprek is een interviewverslag opgemaakt en vervolgens per project een totaalverslag.

b. Monitor Ruimte voor Contact

De gegevens uit de dieptestudie worden aangevuld met de reeds beschikbare data uit de monitor Ruimte voor Contact (metingen in 2007 en 2008). Tot 31 december 2007 zijn 138 projecten toegekend, afkomstig van 129 subsidie-ontvangers. Over al deze projecten zijn middels de monitor een aantal gegevens verzameld over input, context, proces en (verwachte) resultaten (vgl. paragraaf 2.2).

Het verzamelen van de gegevens voor de monitor vindt plaats in drie stappen:

- Een documentanalyse, waarvoor de formulieren van de subsidie-aanvragen zijn bestudeerd. Er is vooral gekeken naar aspecten met betrekking tot context en input. Een databestand is opgebouwd met relevante gegevens uit de aanvragen.
- Vervolgens een digitale vragenlijst met gesloten en open vragen, met name gericht op het procesverloop (de voortgangsmonitor).
- Tot slot vindt de opbrengstmonitor plaats aan het einde van de looptijd van de projecten: een digitale vragenlijst met gesloten en open vragen gericht op de projectopbrengsten. De resultaten zijn afgezet tegen de gegevens over de startsituatie en de beoogde doelen.

Afhankelijk van de duur van het project krijgen de projectcoördinatoren 2 of 3 maal een monitorvragenlijst voorgelegd.

De volgende monitorrapportages zijn eerder opgeleverd:

- *Ruimte voor Contact: De Beginperiode. Voortgangsmonitor 2007.* Oberon 2007;
- *Ruimte voor Contact: Een jaar onderweg. Voortgangsmonitor 2008.* Oberon, 2008.

c. Overige bronnen

Bestaande analyses van Oberon in het kader van Ruimte voor Contact en externe evaluaties worden gebruikt als aanvulling op de gegevens uit de kwalitatieve studie en de monitorgegevens. Het gaat om:

- dieptestudie 'Sociaal geïsoleerden en Ruimte voor Contact-projecten'. Oberon, 2008 en de analyse 'Ruimte voor Contact in de krachtwijken'. Oberon, 2008;
- de expertbevraging en -meeting 'Opbrengsten Ruimte voor Contact' in 2008. Middels een digitale peiling (n=18) en een bijeenkomst (n=9) zijn experts op het gebied van integratie en/of interetnisch contact bevraged over interetnisch contact, om inzicht te krijgen in de mogelijke opbrengsten van Ruimte voor Contact-projecten⁵. Zie 'Experts over de opbrengsten van Ruimte voor Contact' (Oberon, 2008) voor de resultaten en een overzicht van de ondervraagde experts.

⁴ Voor zover beschikbaar gesteld.

⁵ Dit betrof voor het grootste deel 'buitenstaanders', die niet direct betrokken zijn bij de RvC-regeling.

Representativiteit

Tussen eind 2006 en augustus 2008 zijn 173 RvC-aanvragen gehonoreerd. Voor deze effectstudie hebben wij ons voornamelijk gericht op een dieptestudie onder de 'eerste tranche' van toegekende RvC-projecten (voor maart 2007 toegekend). Bij deze 54 projecten is eerst onderscheid gemaakt naar het gebruik van (buiten)ruimtes (als relevant RMO-aspect, vgl. hoofdstuk 2) en zijn vervolgens aselect 10 projecten geselecteerd. We kunnen de resultaten van deze steekproef van 10 uit 54 projecten als representatief beschouwen voor de eerste tranche. Uit een responsanalyse blijkt dat er geen belangrijke afwijkingen zijn op basis van kenmerken als het type aanvrager, de omvang van de projecten en het type projecten. Na de eerste tranche zijn vervolgens nog 119 projecten toegekend (een 2^e en een 3^e tranche). Uit monitoranalyses zien we geen redenen om te veronderstellen dat deze latere projecten kwalitatief veel afwijken van de eerste tranche. Gezien het grotere aantal projecten in deze tranches en de relatief beperkte omvang van de dieptestudie -10 cases- beperken we ons echter tot conclusies en uitspraken over de eerste tranche van RvC-projecten. Deze tranche is het verst gevorderd in de uitvoering en sommige projecten zijn al afgerond. Bij de 2^e en 3^e tranche valt nog veel minder over de opbrengsten en effecten te concluderen.

Leeswijzer

We openen in hoofdstuk 2 met een theoretisch kader over het belang en de realisatie van duurzame interetnische contacten (paragraaf 2.1) en het theoretisch onderzoeksmodel (paragraaf 2.2). Vervolgens beschrijven we in hoofdstuk 3 de Ruimte voor Contact-projecten, met behulp van de monitorgegevens. Hoofdstuk 4 bevat portretten van de tien geëvalueerde projecten. In hoofdstuk 5 gaan we in op de effecten van Ruimte voor Contact: de resultaten van de dieptestudie (paragraaf 5.1), van de monitor- en expertpeiling (paragraaf 5.2) en de overall-conclusies (paragraaf 5.3).

2 Theoretisch kader en onderzoeksmodel

De subsidieregeling Ruimte voor Contact heeft tot doel om (groepen) mensen van verschillende etnische origine met elkaar te verbinden. In dit hoofdstuk analyseren we de betekenis en het belang van interetnische ontmoetingen (paragraaf 2.1). We beginnen met de vraag wat een goede definitie is van duurzame interetnische ontmoetingen. Vervolgens behandelen wij de vraag wat het belang van duurzame interetnische ontmoetingen is. Ten derde geven wij een beschrijving van factoren die van invloed zijn op het ontstaan van duurzame interetnische contacten. Als vierde zoomen wij in op de rol die Ruimte voor Contact kan spelen volgens experts en subsidieontvangers om meer duurzame interetnische contacten te realiseren. In paragraaf 2.2 beschrijven we het onderzoeksmodel.

2.1 Theoretisch kader

2.1.1 Omschrijving duurzame interetnische contacten

Definitie interetnisch contact bij regeling Ruimte voor Contact

De regeling Ruimte voor Contact heeft tot doel mensen aan elkaar te verbinden. Nu zijn er vele soorten bindingen tussen mensen denkbaar: van afhankelijkheidsrelaties (meester-leerling) tot vrijwillige relaties (buurtbewoners die op straat een praatje maken met elkaar). Bij Ruimte voor Contact gaat het om verbinden in de betekenis van *'Het duurzaam of herhaald bij elkaar brengen van mensen met andere mensen, groepen of instituties, zodat er sociale netwerken kunnen ontstaan.'* (RMO, 2005). Kortom, Ruimte voor Contact gaat dus om het bevorderen van duurzame interetnische contacten. Met interetnische contacten wordt in feite bedoeld: contacten tussen allochtonen en autochtonen en niet contacten tussen allochtone groepen onderling⁶. In Putnams terminologie (2000) betreft het bridging (groepsoverstijgende contacten) en niet bonding (intragroepscontacten). Verder gaat het bij Ruimte voor Contact om contacten in de informele sfeer (samen sporten of koken), dus niet in bijvoorbeeld de werksfeer.

Omschrijving begrip duurzaamheid

Wanneer is een contact *duurzaam*? In de literatuur en in de criteria van de RvC-regeling zien we dit slechts heel algemeen gedefinieerd in de betekenis van een *herhaald* contact. Voor deze effectevaluatie zullen we dit niet exacter trachten te definiëren, maar deze definitie gebruiken en waar nodig een kwalitatieve inschatting maken van duurzaam interetnisch contact.

Uit: Toelichting op Stimuleringsregel Ruimte voor Contact

(...) leidend tot duurzame sociale contacten ... (art 2, lid 1 Regeling), d.w.z. niet op zichzelf staand maar een katalysator voor herhaalde ontmoeting na afloop van het project. Dit criterium vormt het hart van de Stimuleringsregeling, namelijk bevorderen dat door middel van het project herhaalde, vanzelfsprekende ontmoeting tot stand komt.

⁶ Allochtonen zijn door het Ministerie van Justitie (in de subsidieregeling) gespecificeerd als: *Niet-westerse allochtonen, alsmede allochtonen afkomstig uit voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie.* Hoewel de 'derde generatie' formeel niet tot de allochtonen maar tot de autochtonen wordt gerekend, is het zinvol om in Ruimte voor Contact-kader deze groep ook als allochtoon te beschouwen. In de alledaagse perceptie van veel autochtonen is het generatie-onderscheid immers irrelevant.

Hieronder een illustratie van hoe een projectuitvoerder aankijkt tegen het begrip duurzaamheid.

Duurzaamheid

Op de vraag of contacten duurzaam worden is de wedervraag unaniem: wat wordt bedoeld met duurzaam? "Er is zeker sprake van duurzaam groeten", vertelt de buurtmakelaar. Toch neemt iedereen hierbij enige terughoudendheid in acht. De directeur: "Het zou wel heel pendant zijn om te zeggen dat het duurzame interetnische contacten tot stand brengt. Het gaat om het grote deel dat in elkaar grijpt."

Of zoals de medewerker van het buurthuis zegt: "Duurzaam? Wat bedoelen ze? Voor het leven? Wij reiken mensen een hand om de eerste stap te zetten. Sommige mensen hebben dat nodig, weten niet hoe of zijn voorzichtig. Andere mensen hebben er geen interesse in. Dat moet je ook respecteren."

Bron: Interviewverslag van één van de 10 geëvalueerde projecten

Niveaus van verbinden: de bindingsladder

Bovenstaand is een kader aangegeven van wat duurzaam interetnisch contact binnen de regeling Ruimte voor Contact inhoudt. Centraal staat het verbinden van mensen, zodat duurzame interetnische ontmoetingen ontstaan. Er zijn door de RMO (2005b)⁷ diverse niveaus en typologieën van verbinden gemaakt, die inmiddels ook voor Ruimte voor Contact-projecten toegepast worden (zie de monitrorapportages). We lichten ze hieronder toe.

In opdracht van de RMO onderzochten Snel en Boonstra (2005) projecten waarbij getracht werd interetnische contacten te stimuleren, waarbij zij gebruik hebben gemaakt van een *bindingsladder*. Deze ladder kent vier sporten en op iedere sport neemt de intensiteit en duurzaamheid van interetnische contact toe.

Niveau 1: Ontmoeting

Projecten op dit niveau beogen leden van verschillende etnische groepen met elkaar in contact te brengen, zoals straatfeesten en interculturele festivals.

Niveau 2: Elkaar kennen

Projecten op dit niveau hebben het doel begrip en respect tussen diverse bevolkingsgroepen te stimuleren. Voorbeelden zijn interculturele dialogen of bijeenkomsten waar diverse etnische groepen eten of kleding uit hun herkomstland presenteren.

Niveau 3: Collectief handelen

De projecten hebben als doel om collectief handelen te realiseren. Veelal draaien zij om het maken van afspraken over de gang van zaken en de gewenste omgangsvormen in de buurt, in de openbare ruimte of op een school. Voorbeeld zijn projecten waarin mensen samen een stadsetiquette opstellen.

Niveau 4: Wederzijdse hulprelatie

Het doel van deze projecten is het realiseren van wederzijdse hulprelaties, in het bijzonder tussen kansrijken en kansarmen. Voorbeelden zijn mentorprojecten waarin leden van middengroepen een kansarme allochtone jongere begeleiden op school of bij het zoeken naar werk.

Uit een projectinventarisatie van Snel en Boonstra blijkt dat destijds de meeste projecten op de laagste twee niveaus (of sporten van de ladder) werden georganiseerd.

⁷ Er zijn 2 RMO-adviezen verschenen in 2005. We noemen ze 2005a en 2005b.

Type verbindingen

Een ander relevant onderscheid is het type van 'verbinding'. In het RMO-advies (2005b) worden vier typen verbindingen aangehaald om relaties tussen mensen te onderscheiden:

Type 1: Affectieve banden (emotionele betrokkenheid);

Bv. elkaar aardig vinden.

Type 2: Sociale banden (gezamenlijke doelen of interesses);

Bv. lidmaatschap sportvereniging, burenhulp 'omdat dat zo hoort'.

Type 3: Transacties (een rationele ruil-relatie);

Bv. de leidster van de kinderopvang, de onderwijzer, de werkster, de automonteur.

Type 4: Interdependenties (indirecte afhankelijkheid, zonder directe ontmoeting)

Bv. de buurtbewoner die geluidsoverlast veroorzaakt.

De RvC-regeling zet expliciet in op verbinding type 1 en type 2.

De RMO concludeert dat beleidsmakers en ook projecten veelal inzetten op de affectieve banden tussen mensen (op buurtniveau). Maar juist ook de andere typen kunnen van belang zijn voor het versterken van de maatschappelijke binding. In dit verband brengt de RMO naar voren dat het doel niet altijd hoeft te zijn dat 'iedereen elkaar aardig vindt', verbinding kan van diverse aard of type zijn. Projecten zouden zich daarom in hun ogen ook meer moeten richten op andere typen verbindingen, zoals een wat zakelijk ingestelde relatie rondom bijvoorbeeld mentoring, een gezamenlijke actie of hobby uitvoeren of juist veel meer het spontane contact, zoals het elkaar groeten op straat. In dit laatste verband doelt de RMO op het belang van **publieke familiariteit**. Dit staat voor saamhorigheid en onderling vertrouwen tussen buurtbewoners omdat ze elkaar kennen, zonder dat ze elkaar regelmatig hoeven te ontmoeten.

In het verlengde daarvan wijst de RMO in haar advies op een 'nieuwe' manier om mensen te binden, namelijk een '**infrastructurele benadering**'. Infrastructureel wil zeggen: activiteiten geïntegreerd in de dagelijkse routine van mensen. Bijvoorbeeld het mogelijk maken van ontmoetingen in een vanzelfsprekende situatie (zoals parken, scholen, verenigingen) of ontmoetingen waarbij gedeelde interesses of belangen het uitgangspunt zijn. De RMO pleit dus voor een andere insteek als tegenhanger voor de vele 'geforceerde' ontmoetingsactiviteiten tussen allochtonen en autochtonen, waar meer regie wordt gevoerd op de activiteiten. Deze infrastructurele benadering wordt anno 2008 in brede kring door experts geaccepteerd, zo blijkt uit onze expertpeiling.

In deze rapportage (zie verder hoofdstuk 5) gebruiken we een aangepast onderscheid wat betreft type verbindingen:

Type 0: Kennen/herkennen (op basis van de publieke familiariteit van de RMO);

Type 1a: Affectieve banden - licht (ontmoeten)

Type 1b: Affectieve banden - zwaar (elkaar aardig vinden, vriendschap, op bezoek gaan)

Soorten ontmoetingsruimte

De RMO geeft aan dat publieke familiariteit kan worden opgebouwd als mensen elkaar herhaaldelijk ontmoeten. De ruimtelijke inrichting en het functioneren van publieke instituties vormen hier de aangrijpingspunten. Er zijn drie soorten ontmoetingsruimten waarin herhaalde ontmoetingen gerealiseerd kunnen worden, zodat de publieke familiariteit wordt vergroot:

a. Vanzelfsprekende ontmoetingsruimte

Plekken waar mensen komen om andere redenen dan integratie. Beleidsmakers kunnen zich richten op zaken die voor burgers belangrijk, handig, leuk of verplicht zijn binnen scholen, verenigingen of openbare ruimte. Een voorbeeld is het benutten van een park dat tevens een verbindingsweg wordt tussen publieke voorzieningen. Deze ruimte c.q. route kan zorgen voor herhaalde ontmoetingen.

b. Multifunctionele ontmoetingsruimte

Plekken waar mensen met elkaar in contact komen om andere reden dan om die contacten zelf. Beleidsmakers kunnen gescheiden circuits verbinden door verschillende activiteiten zo veel mogelijk op dezelfde plaats en tijd te organiseren.

c. Levensloopbestendige ontmoetingsruimte

Plekken waar mensen elkaar ontmoeten die in dezelfde levensfase zitten. Beleidsmakers kunnen deze ruimte benutten omdat mensen dezelfde interesses, belangen of onzekerheden hebben. Als voorbeeld wordt thema's rond ouderschap gegeven: school, consultatiebureau, kinderopvang en oudervereniging. Ook het thema ouderdom biedt mogelijkheden (ouderencentra, aanleunwoningen).

Plaatsen en maatschappelijke domeinen

Bij de begrippen publieke familiariteit en infrastructurele benadering wordt veelal gedacht aan spontane ontmoetingen of herkenning van anderen op straat. De RMO ziet dit echter breder. Informele interetnische contacten kunnen plaatsvinden op zeer verschillende plaatsen; sportverenigingen, theater, school, op straat, ontmoetingsruimte in flats etcetera. Er is een indeling te maken van verschillende maatschappelijke domeinen waar ontmoetingen plaatsvinden, zoals: sport en recreatie, cultuur, welzijn, wonen, onderwijs, zorg, media, opvang, veiligheid en (overige) vrije tijd. Experts wijzen erop dat met name niet problematische invalshoeken, zoals sport, kansrijk zijn voor het realiseren van informele interetnische contacten (vgl. Eindverslag expertbevraging, Oberon 2008).

2.1.2 Het belang van interetnische contacten

Het belang van interetnische contacten in een informele setting moet gezien worden in de context van het huidige integratiebeleid in Nederland. Waar in de jaren '80 een curatief beleid gevoerd werd (achterstanden wegwerken) en in de jaren '90 een preventief beleid (achterstanden voorkomen), kwam er een verandering in het integratiebeleid na de aanslagen in New York en in Nederland na de moorden op Pim Fortuyn en Theo van Gogh. De twee kernbegrippen zijn 'eigen verantwoordelijkheid' en 'gedeeld burgerschap'. Met eigen verantwoordelijkheid wordt bedoeld dat allochtonen en autochtonen zelf primair verantwoordelijk zijn voor hun sociale en economische positie en met gedeeld burgerschap worden vooral de overeenkomsten tussen allochtonen en autochtonen benadrukt (iedereen spreekt Nederlands en iedereen heeft dezelfde basale normen en waarden). Echter de terugtrekkende overheid constateert - zeker rond 2002-2004- dat grote tegenstellingen ontstaan in de samenleving tussen verschillende bevolkingsgroepen, waarbij er tevens een groeiende angst voor moslimterrorisme naar voren komt. Landelijke en lokale overheden zoeken daarom aanvullende maatregelen om deze kloof te overbruggen, zoals initiatieven waarbij religie en geloofsbeleving een rol spelen (zie Feith, 2008, p49). De kern hierbij is dat integratie van twee kanten moet komen: gezamenlijk moet gezocht worden naar datgene wat mensen bindt.

Interetnische sociale netwerken worden van belang geacht voor de sociale cohesie in de samenleving. Ze vormen in deze visie als het ware het benodigde sociale cement van een samenleving. De RMO pleit in dit verband voor: *eenheid* als basis, hetgeen ruimte schept voor *verscheidenheid*, onder

de voorwaarde dat er ook *binding* bestaat (RMO 2005a). Voor die binding zijn (interetnische) sociale contacten van belang.

Het SCP (2007, p.34) wijst bovendien op andere onderzoeken waarbij de volgende gunstige effecten door etnisch gemengde sociale contacten zijn vastgesteld: betere beheersing van het Nederlands, betere beeldvorming en betere kansen op de arbeidsmarkt voor allochtonen (Gijsberts en Dagevos, 2005; Van der Laan Bouma-Doff, 2005).

veelgenoemd hierbij is de internationale meta-studie van Pettigrew en Tropp (2006) waarin wordt aangetoond dat contacten tussen etnische groepen leiden tot een vermindering van vooroordelen. Interetnische contacten worden momenteel dus in de landelijke discussie en in het landelijk beleid met name vanuit het oogpunt van een gewenste sociale cohesie, van groot belang geacht. Zoals gezegd heeft de RMO met haar appél op informele interetnische ontmoetingen op plekken waar men dagelijks komt, een breed gedragen nieuwe insteek naar voren gebracht om interetnische ontmoetingen mogelijk te maken.

2.1.3 Factoren die duurzame interetnische contacten beïnvloeden

Ondermeer in het RMO-advies (2005b) wordt op een rij gezet welke factoren zouden kunnen bijdragen aan het ontstaan van (in dit geval interetnische) contacten. De RMO stelt dat het zaak is om net name in te zetten op infrastructurele maatregelen die de kans op en gelegenheid tot verbinden tussen autochtonen en allochtonen vergroten. De kans op succes wordt volgens de RMO vergroot wanneer contact duurzaam of herhaald is, de ontmoeting vanzelfsprekend is en gebaseerd op etniciteitoverstijgende factoren. Concreet betekent dit dat projecten die contact stimuleren binnen de verwevenheid met het dagelijks leven van mensen (dus binnen vanzelfsprekende ontmoetingsruimten en zonder nadruk te leggen op etniciteit) meer kans van slagen hebben dan projecten die mensen uit hun dagelijkse routines halen. De RMO geeft dus een beeld van kansrijke interventies. Echter dit geeft nog geen inzicht in welke factoren van invloed zijn op het al dan niet ontstaan van interetnische contacten in een informele setting. Zonder de pretentie te hebben volledig te zijn, noemen wij de volgende twee hoofdfactoren:

- er moet kans op contact/ontmoeting zijn: allochtonen en autochtonen moeten elkaar kunnen tegenkomen. Participatie op de arbeidsmarkt, het wonen in een gemengde wijk of het hebben van kinderen vergroot bijvoorbeeld de kans aanzienlijk dat men in de dagelijkse routine in contact komt met mensen van andere bevolkingsgroepen;
- men moet (minimaal) enigszins open staan voor contact met andere bevolkingsgroepen en men moet voldoende sociale vaardigheden en eigenschappen hebben om in contact te treden of iets gezamenlijks te doen.

Een meer algemeen analysekader wordt geboden door Penninx (1988). Hij onderscheidt allereerst twee vormen van integratie:

- maatschappelijke integratie op basis van de maatschappelijke positie. De maatschappelijke positie wordt bepaald door de 'plaats' van individuen of groepen ten opzichte van andere individuen of groepen in formele settings zoals: arbeid, inkomen, onderwijs en huisvesting. De maatschappelijke positie van inwoners van Laren is anders dan die van inwoners van Amsterdam-Zuid. Binnen het huidige landelijke integratiebeleid, met de eerder genoemde kernwoorden eigen verantwoordelijkheid en gedeeld burgerschap, wil het Rijk dat ieder zich inzet om een goede maatschappelijke positie te verwerven: individuen en groepen mogen niet aan de zijkant blijven staan, iedereen moet meedoen (op de arbeidsmarkt etcetera). Dit wordt maatschappelijke integratie genoemd.
- sociaal culturele integratie op basis van de etnisch culturele positie. De etnisch culturele positie wordt bepaald door de mate waarin een groep door zichzelf of door de rest van de samenleving als aparte groep wordt beschouwd. Er kan sprake zijn van profilering door de groep zelf (in positieve en negatieve zin, onder het laatste valt anti-democratisch gedrag van radicaliserende groepjes die de westerse samenleving afwijzen) of van toewijzing door de rest van de samenleving (bijvoorbeeld stigmatisering van de Marokkanen). Negatieve beeldvorming belemmert sociale contacten, terwijl positieve beeldvorming sociale contacten kunnen bevorderen (zie stijging aantal niet-moslims bij Iftar-maaltijden). Het huidige integratiebeleid zet ook in op sociaal-culturele integratie: het beheersen van de Nederlandse taal en het onderschrijven van een aantal centrale normen en waarden worden van groot belang geacht om vanuit hetgeen ons bindt met elkaar in contact te treden. De aandacht voor verbinden van autochtonen en allochtonen in de dagelijkse routine past ook in het streven naar een betere sociaal culturele integratie. Ruimte voor **Contact kan hier dus een rol in vervullen.**

Beide vormen van integratie hangen ook met elkaar samen. Een langdurige, homogene, lage maatschappelijke positie van een groep leidt bijvoorbeeld vrijwel altijd tot het ontstaan van negatieve beelden en vooroordelen over deze groep, die op hun beurt weer kunnen leiden tot een versterkte groepsvorming. Maatschappelijke groei en emancipatie kan –maar doet dit niet meteen of altijd- leiden tot een afname van vooroordelen en stigmatisering, waardoor de onderlinge contacten en cohesie kunnen toenemen. Voor duurzame interetnische contacten op wijkniveau is het dus van belang om in ogenschouw te nemen welke maatschappelijke posities bevolkingsgroepen ten opzichte van elkaar hebben en ten tweede welke etnisch culturele posities verschillende groeperingen hebben.

Penninx onderscheidt in de positie-ontwikkeling van migranten twee typen factoren: positietoewijzing en positieverwerving. Met dit onderscheid maakt hij duidelijk dat beide kanten – samenleving en migranten zelf- een grote rol spelen. Bij *positietoewijzing* gaat het om de factoren die vanuit de samenleving de positie van etnische groeperingen beïnvloeden (positief of negatief); zoals het landelijke en lokale integratiebeleid of de eisen van het bedrijfsleven aan de allochtone sollicitanten zoals werkervaring in Nederland en beheersing van de taal.

Bij *positieverwerving* gaat het om factoren van allochtonen zelf hun positie te versterken of te verzwakken. Dit zijn bijvoorbeeld: de opstelling tegenover onderwijs en werk (zich inspannen voor de Nederlandse taal of het volgen van cursussen), houding tegenover de Nederlandse samenleving (zich afzetten of zich openstellen) of het zich hechten aan of zich losmaken van de waarden en normen vanuit de eigen cultuur.

Beide aspecten spelen een rol bij het ontstaan van verbinding en interetnische contacten: wat verwachten autochtonen van allochtonen en in hoeverre willen allochtonen zich inzetten om in contact te treden met autochtonen?

Tot slot kunnen positieverwijzing en positieverwerving volgens Penninx plaatsvinden op drie niveaus:

1. Institutioneel niveau: zoals het onderwijs, de arbeidsmarkt, de heersende opvattingen in de media of de etnische concentraties op het vlak van huisvesting, arbeid en onderwijs.
2. Organisatorisch niveau: bijvoorbeeld woningbouwcorporaties, politieke partijen, bedrijven (bijvoorbeeld discriminerende bedrijven), scholen (etnische samenstelling). Dergelijk organisatie- en verenigingsbeleid is van invloed op het ontstaan van verbinding en interetnische contacten.
3. Individueel niveau: bijvoorbeeld leraren of directeuren van bedrijven. Er is een zekere individuele vrijheid ten opzichte van organisaties en instituties. Eigen inzicht en overtuigingen kunnen afwijken van beleid.

Op al deze niveaus geldt dus dat duurzame contacten bemoeilijkt of vergemakkelijkt kunnen worden door de houding die men heeft tegenover andere bevolkingsgroepen.

In het model van Penninx ontbreekt de tijdsdimensie voor migratie. In dit verband noemen we de bekende 'cyclus van etnische relaties' (oorspronkelijk van Robert Park). Deze cyclus begint met 'isolement en verwijdering' (de 1^e generatie migranten), contact, concurrentie en conflict (de 2^e generatie) en uiteindelijke accommodatie en assimilatie (de 3^e generatie). Een procesverloop zoals bij veel migratieprocessen is geconstateerd. In deze 'theorie' zou Nederland momenteel in de contact-, concurrentie- en conflictfase verkeren wat betreft een aantal grote migrantengroepen.

2.1.4 De mogelijkheden en reikwijdte van Ruimte voor Contact

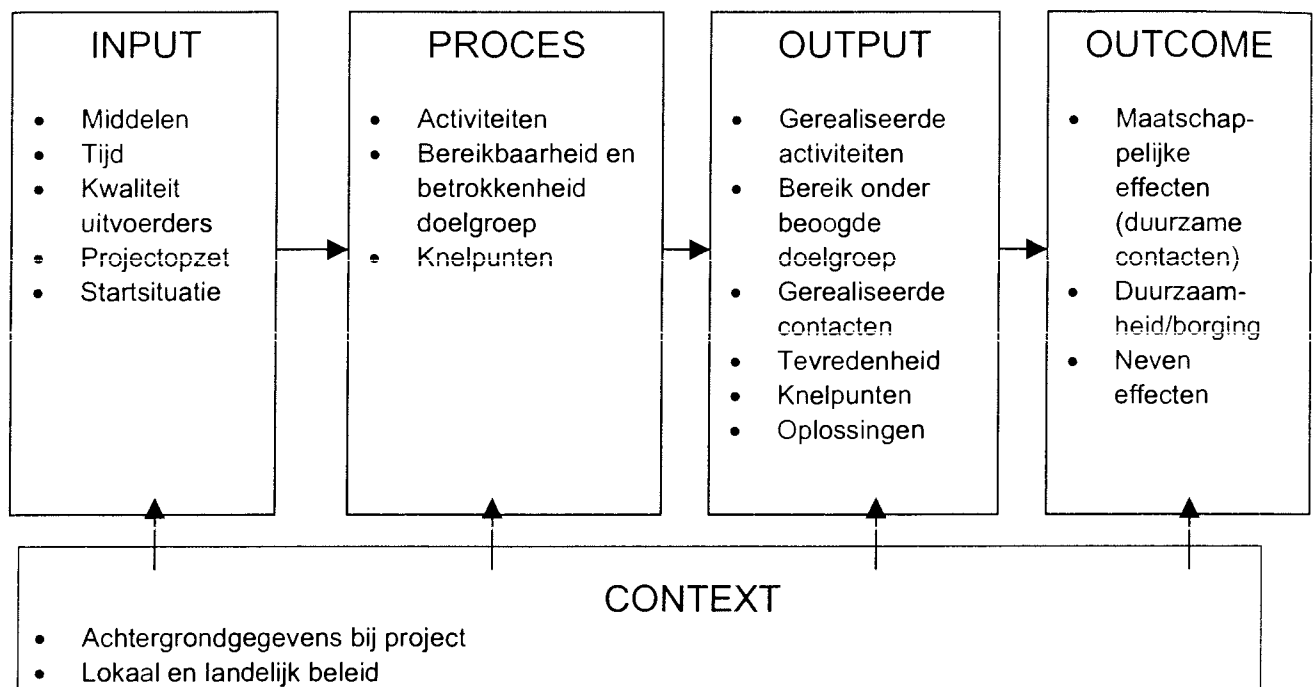
Uit bovenstaande uitwerking is naar voren gekomen dat een diversiteit van factoren op verschillende niveaus van invloed is op het ontstaan van duurzame interetnische contacten. Een subsidiemaatregel als Ruimte voor Contact focust slechts –en dat kan ook haast niet anders– op een beperkt gedeelte daarvan. Dit betreft organisaties die proberen contacten te bevorderen door ofwel expliciete contactactiviteiten, danwel het creëren van randvoorwaarden hiervoor. De reikwijdte van Ruimte voor Contact-projecten is dus a priori beperkt en bij de effectverwachtingen houden wij hiermee rekening.

De door ons ondervraagde experts hebben bovenstaande ook expliciet en nadrukkelijk benoemd: de effecten van Ruimte voor Contact kunnen gezien de complexiteit van de materie niet heel groot zijn. Immers, duurzame interetnische contacten worden beïnvloed door een brede context van sociale, economische en politieke factoren. Zo zijn de landelijke politiek en media belangrijke invloedsfactoren wat de onderlinge beeldvorming betreft, wat weer effect heeft op de bereidheid om relaties aan te gaan. Toch zijn deze experts en ook de subsidie-ontvangers het erover eens dat de regeling zeker van belang is. Immers juist in de veelheid van factoren die een rol spelen rond de beeldvorming en posities van allochtonen en autochtonen is wederzijds contact een zinvolle manier om die beeldvorming en positie te veranderen. In de beperkte rol van de regeling Ruimte voor Contact zit volgens deskundigen ook een zwakte: men geeft subsidies aan lokale organisaties voor activiteiten, zonder dat goed gekeken is of dergelijke activiteiten echt nodig zijn voor de wijk of dat juist andere zaken nodig zijn. Er is dus geen expliciete koppeling met de door het Rijk gefinancierde lokale projecten en bijvoorbeeld het lokaal welzijnswerk of integratiebeleid. Een tweede genoemd nadeel zit in de tijdsduur van minimaal 1 jaar en maximaal 3 jaar. Dit stelt aanvragers voor het dilemma of men een kortstondige aanvraag doet van 1 jaar, waarbij er weinig kans op continuïteit en effectbereik is, of een driejarige aanvraag waarbij het vooraf lastig is te schatten is wat er in drie jaar haalbaar is. Ook hiervoor geldt dat op termijn de continuïteit onzeker is. Een ander mogelijk nadeel is dat de regeling onbedoeld een te grote nadruk ligt op het verplicht integreren binnen een wijk, terwijl sommige deskundigen van mening zijn dat *participatie* van alle bewoners essentieel is en dat hiermee integratie op een meer natuurlijke wijze verloopt.

2.2 Onderzoeksmodel

In deze paragraaf presenteren we het analysemodel dat wij toepassen voor de monitoring van de gehonoreerde Ruimte voor Contact-projecten. We onderscheiden context, input, proces, output en outcome (zie figuur 1). Zie voor een uitgebreidere beschrijving: *Ruimte voor Contact: Monitoring en evaluatieplan*. Oberon, 2006

Figuur 1 Schematische weergave analysemodel

CONTEXT

Los van het project, kan de context voor een groot deel het slagen en falen van het project bepalen. De context- of achtergrondvariabelen kunnen medebepalend zijn voor de aanpak en het verloop van het project. Het zijn derhalve factoren waar rekening mee gehouden moet worden in de monitoring en evaluatie. Zo zullen er bijvoorbeeld in middelgrote steden andere problemen en knelpunten voorkomen dan in een grote stad. Wij onderscheiden de volgende achtergrondgegevens die meegenomen worden bij de context:

- wijk/plaats/regio;
- mate van stedelijkheid;
- mate van segregatie;
- bevolkingsopbouw (*aandeel allochtonen, verdeling 1^e, 2^e en 3^e generatie, omvang van mogelijk geïsoleerde groepen*);
- mate van spanningen tussen bevolkingsgroepen in wijk/gemeente (indicatief);
- bestaande interetnische ontmoetingen (*getypeerd volgens 4 typen verbindingen*);
- lokale knelpunten rond bevolkingsgroepen, accommodaties, inrichting openbare ruimte en ontmoeting (*zo mogelijk in categorieën*);
- gemeentelijk beleidskader integratiebeleid, accommodatiebeleid en inrichting openbare ruimte;
- reeds bestaande activiteiten van bijvoorbeeld MZO's rond interetnische contacten.

INPUT

Input is hetgeen bij aanvang in het project wordt gestoken om het project mogelijk te maken, rekening houdend met de context waarbinnen het project gaat plaatsvinden. Bij input spelen een tweetal aspecten een rol, namelijk financiën en de projectopzet.

Financiën

- totaalbudget project;
- subsidiebedrag vanuit RvC en overige subsidies;
- verdeling middelen qua personele inzet, activiteiten en overige kosten.

Startsituatie project en projectopzet

- participanten in project (*naam, soort instelling, rol*);
- duur project (*al lopend/nieuw; looptijd*);
- beoogde overlegkaders en overlegritme;
- doelgroep (*globaal/ herkomstland, welke generatie, mate van geïsoleerd zijn*);
- voorgestelde activiteiten (*in categorieën*);
- maatschappelijk domein;
- type van ontmoetingsruimte (*vanzelfsprekend/multi-functioneel/levensloopbestendig*);
- beoogde resultaten.

Tevens indeling in:

- wel/ niet segregatie voorkomend/bestrijdend;
- type verbinding (*affectief/sociaal/transactie/interdependentie*);
- niveau van ontmoeting/binding (*4 niveaus bindingsladder*).

PROCES

Bij het proces wordt gekeken naar de factoren die ervoor zorgen dat de projecten in meer of mindere mate goed verlopen. We denken hierbij bijvoorbeeld aan factoren als behoeften en betrokkenheid van doelgroepen en de deskundigheid en competenties van de uitvoerende professionals en vrijwilligers. De volgende aspecten hebben wij meegenomen in ons analysekader:

Organisatie en uitvoering van het project

- organisatiestructuur, taakverdeling, coördinatie, overlegstructuur, verantwoordelijkheidsverdeling;
- heldere afspraken over resultaat en verantwoording;
- communicatie over de activiteiten;
- uitvoering geplande activiteiten;
- deelname van beoogde doelgroepen;
- betrokkenheid beoogde doelgroepen bij opstellen en uitvoeren van de activiteiten / hoe wordt draagvlak gecreëerd en vergroot bij gebruikers;
- deskundigheid/competenties professionals/vrijwilligers;
- aanwezige tijd en bereidwilligheid uitvoerende organisatie(s) om project te draaien;
- knelpunten of belemmeringen in de organisatie en uitvoering van het project.

OUTPUT

Na afloop van de projecten wordt gekeken naar de concrete opbrengst: wat is er gedaan met de tijd en middelen die zijn ingezet en zijn de doelen behaald die beoogd werden? Zijn de resultaten toekomstbestendig?

- gerealiseerde activiteiten (in relatie tot voorgestelde activiteiten);
- bereik onder doelgroep bij activiteiten (in relatie tot beoogde doelgroep);
- knelpunten;
- oplossing knelpunten;
- tevredenheid van deelnemers over activiteiten;
- delen of overdragen van kennis en ervaringen/overdraagbaarheid;
- ontstane interetnische ontmoetingen tijdens de projecten (nog niet duurzaam):
  - type verbinding (affectief/sociaal/transactie/interdependentie);
  - niveau van ontmoeting/binding (4 niveau's bindingsladder).

OUTCOME

Tenslotte brengen wij voor zover mogelijk de outcome in kaart, oftewel de maatschappelijke effecten van hetgeen is ingezet. Voor deze regeling geldt dat de beoogde effecten voornamelijk liggen in het vergroten van duurzame interetnische contacten. We nemen de volgende punten mee:

- resultaten:
  - wel/ niet segregatie voorkomend/bestrijdend;
  - mate waarin duurzame interetnische contacten zijn ontstaan;
    - type verbinding (affectief/sociaal/transactie/interdependentie);
    - niveau van ontmoeting/binding (4 niveau's bindingsladder).
- perceptie over duurzaamheid en toekomstbestendigheid.
- eventuele neveneffecten.

Focus evaluatie

In voorliggende effectstudie is de hoofdvraag een outcomevraag: wat levert Ruimte voor Contact aan effecten op in termen van duurzame interetnische contacten en/of de voorwaarden hiervoor? We gaan daarom met name in op de outcome, maar we nemen ook de andere onderdelen mee. Immers om te begrijpen en te kunnen verklaren waarom er wel of geen effecten zijn, moet ook gekeken worden hoe projecten zijn opgezet en uitgevoerd en of er randverschijnselen waren die het project belemmerd hebben.

3 Opzet en uitvoering van de RvC-projecten: de monitor

Voordat we in de vervolghoofdstukken de dieptestudie behandelen, beschrijven we in dit hoofdstuk de toegekende RvC-projecten (tot 1 januari 2008) op onderdelen van ons analysemodel, te weten input, proces, output en context. Het onderdeel outcome komt in de volgende hoofdstukken verder aan bod. Op de website www.ruimtevoorcontact.nl staat een overzicht met korte inhoudsbeschrijvingen van alle projecten. De gegevens zijn afkomstig uit de monitor Ruimte voor Contact. Dat betekent dat de informatie veelal afkomstig is van de subsidie-ontvangers zelf.

Om gegevens voor de monitor te verkrijgen, heeft Oberon de projectaanvragen geanalyseerd en beoordeeld op een aantal aspecten uit het analysemodel van Oberon. Vervolgens is een digitale enquête gehouden onder alle subsidie-ontvangers om ontbrekende gegevens te verkrijgen. Deze enquête is op twee na door alle subsidie-ontvangers ingevuld.

Er zijn inmiddels twee rapportages verschenen:

- Ruimte voor Contact: de beginperiode (Oberon, juni 2007). Hierin wordt de eerste tranche van 54 toegekende projecten beschreven van 47 subsidie-ontvangers.
- Ruimte voor Contact: een jaar onderweg (Oberon, juli 2008). Hierin wordt de voortgang van de eerste tranche projecten beschreven en de beginsituatie van de 84 projecten tweede tranche (82 subsidie-ontvangers).

We presenteren hier informatie uit het tweede rapport, waarin dus zowel de eerste als de tweede tranche wordt beschreven. Waar dat relevant is, maken we onderscheid naar tranche.

De subsidie-ontvangers

De subsidie-ontvangers zijn met name welzijnsorganisaties (61%). In mindere mate hebben gemeenten, sportverenigingen en adviesbureaus subsidie ontvangen. Er zijn weinig tot geen migrantenorganisaties (2%) die subsidie hebben gekregen (terwijl wel verwacht en gehoopt werd dat dit soort organisaties projecten zouden gaan draaien). Migrantenorganisaties zijn soms wel betrokken als samenwerkingspartner van projecten.

3.1 Input

In ons analysemodel onderscheiden wij bij input met name de financiën en de projectopzet. Verder besteden wij aandacht aan de tijdsbesteding en de kwaliteit van de uitvoerders.

Financiën

Over het geheel genomen hebben de projecten gemiddeld € 232.000,- te besteden, waarvan ruim tweederde afkomstig is van de subsidieregeling. Van het te besteden budget is de post 'personele kosten' gemiddeld de grootste; de helft van de projectkosten gaat hieraan op. Verder wordt een derde ingezet voor 'activiteiten' en een deel voor 'overige kosten'.

Projectopzet: beoogde doelen

De subsidie-ontvangers noemen vaak doelen voor hun project als 'bevorderen sociale cohesie', 'verbeteren contacten tussen verschillende bevolkingsgroepen' en 'creëren van meer duurzame contacten'. De doelen van de projecten zijn, als ze zijn beschreven, dus vooral in algemene bewoordingen weergegeven. Voor wat betreft het bereiken van de hoofddoelstelling van de regeling, namelijk het verwezenlijken van **duurzame** interetnische contacten, is een dubbel beeld ontstaan. Slechts weinig projecten hebben in hun projectaanvraag aangegeven hoeveel duurzame contacten na afloop van het project zullen ontstaan of hebben een andere concretisering hiervan benoemd. Ook

blijken veel projecten in te zetten op ontmoetingen waarbij het primaire doel is om elkaar aardiger te vinden of om informatie over elkaar in te winnen. Dit geeft op zichzelf niet meer dan een eerste aanzet tot duurzame ontmoetingen. Als aan de subsidie-ontvangers zelf gevraagd wordt in welke mate er duurzame contacten gerealiseerd gaan worden, geeft de meerderheid aan dat ze denken dat hun project hier een aanzienlijke bijdrage aan gaat leveren.

Voorbeeld: Doelstelling van een project met een ontmoetingsruimte

Het doel van het project is vermindering van het sociale isolement en het zichzelf opsluiten achter de voordeur. Meer begrip voor elkaar in de soms zo gevoelde 'veroordeling tot elkaar' in het portiek. Door de laagdrempeligheid biedt het project de mogelijkheid om de oorspronkelijke autochtone bewoners en de nieuwe bewoners, die meestal een andere etnische achtergrond hebben, met elkaar in contact brengen. Mensen zullen daarna elkaar ook weten te vinden. Naast ontmoeting is ook het stimuleren dat mensen weer stappen durven te zetten buiten de voordeur een doel.

Volgens de subsidie-ontvangers hebben de projectactiviteiten meerdere doeleinden, voornamelijk ontmoeting in de eigen omgeving (dagelijkse routine, zie hoofdstuk 2), informatie/discussie en festiviteiten. Vooral de ontmoeting in de eigen omgeving (thuis, op school, in het buurtpark) wordt veel genoemd. De subsidie-ontvangers proberen dus om zowel georganiseerde (informatie/discussie) als spontane (in de eigen omgeving) ontmoetingen te realiseren.

Projectopzet: doelgroepen en aanpak

Voor de meeste projecten gelden er geen specifieke doelgroepen als het gaat om etniciteit, leeftijd of geslacht. Een beperkt aantal projecten richt zich (gedeeltelijk) op bijzondere doelgroepen, zoals sociaal geïsoleerden. Het bereiken van een dergelijke doelgroep kost extra inspanning. Dat is terug te zien in onder meer de wijze van werving, bijvoorbeeld door potentiële deelnemers huis-aan-huis te bezoeken.

Naast het doel en de doelgroepen hebben subsidie-ontvangers in hun projectaanvraag ook het tijdsplan, het bereik en een activiteitenplan beschreven. De meeste projecten omschrijven het beoogde bereik (een output-variabele, vgl. paragraaf 2.2) in absolute aantallen. Slechts weinig projecten hebben echter aangegeven hoeveel duurzame contacten na afloop van het project zullen ontstaan (een outcome-variabele, vgl. paragraaf 2.2). Een volledig uitgewerkt activiteitenplan is meestal nog niet opgesteld in de projectaanvraag; de projectactiviteiten worden in grote lijnen beschreven.

Projectopzet: samenwerking

Een belangrijk kenmerk van de projectstructuur is samenwerking. In de uitvoering van de projecten wordt veel samengewerkt met andere organisaties; de meeste subsidie-ontvangers noemen minimaal drie partners. Bij de meeste projecten die samenwerken met andere organisaties zijn afspraken gemaakt over overleg tussen de partijen. Het overleg vindt met enige regelmaat plaats; meestal tussen de 5-10 keer per jaar of meer dan 10 keer per jaar. De subsidie-ontvangers hebben vaak zowel een regisserende als uitvoerende rol in het project en de andere partijen die ingeschakeld worden hebben meestal een uitvoerende taak.

Voorbeeld projectopzet

De vijf projecten zijn uitgezet in vijf verschillende wijken in de stad. De achterliggende gedachte is dat de uitvoerende partijen op de hoogte zijn van de ontwikkelingen en problematiek in de buurten. Binnen de wijken zijn projectuitvoerders aangewezen die de verantwoordelijkheid dragen voor het deelproject. Om de zoveel tijd komen alle projectuitvoerders bij elkaar om de voortgang af te stemmen.

Projectopzet: bereik doelgroep

Om de doelgroep te bereiken worden vaak persoonlijke contacten en netwerken ingezet, waardoor bijvoorbeeld mond tot mond reclame voor het project ontstaat. Bij de werving zetten veel projecten mensen uit de doelgroep in, waardoor deelnemers uit de doelgroep bereikt worden. De helft van de projecten vindt het niet moeilijk/niet makkelijk om in contact te komen met de doelgroep, dus dit gaat niet vanzelfsprekend. Volgens de subsidie-ontvangers wordt de doelgroep ook vaak betrokken bij de opzet van activiteiten. De meest ingezette communicatiekanalen voor de activiteiten zijn:

- via persoonlijke benadering van de doelgroep;
- via mond tot mond;
- via organisaties die nauw contact hebben met de doelgroep;
- via sleutelfiguren;
- via posters/brochures/flyers;
- via lokale media;
- via internet/mail.

Duidelijk is dat veel communicatie via persoonlijke netwerken plaatsvindt en dat projecten veel verschillende kanalen inzetten om hun activiteiten onder de aandacht van de doelgroep te brengen.

Projectopzet: bindingsladder en inzet ruimten

In ons analysekader is op basis van het RMO-advies onderscheid gemaakt naar niveaus van verbinden binnen de projecten op basis van de zogenaamde bindingsladder. Ook in het theoretisch kader werd deze bindingsladder al genoemd. De meeste projecten die subsidie hebben gekregen in het kader van Ruimte voor Contact bevinden zich op laddersport 1: 'Ontmoeting' (50%) en 2: 'Elkaar kennen' (28%). Laddersport 3: 'Collectief handelen' (11%) en 4: 'Wederzijdse hulprelaties' (12%) komen minder vaak voor. Vergeleken met enkele jaren geleden (bv. Snel en Boonstra, 2005) lijken de projecten op laddersport 3 en 4 meer vertegenwoordigd dan voorheen.

Wat betreft het type ontmoetingsruimte wordt met name gebruik gemaakt van multifunctionele ontmoetingsruimten (zoals buurthuizen) en vanzelfsprekende ruimtes (scholen en sportzalen). De levensloopbestendige ontmoetingsruimten komen in veel mindere mate voor. Dit is te verklaren door de keuze van veel aanvragers om zich te richten op alle allochtonen/autochtonen en niet op specifieke leeftijdsgroepen.

Kwaliteit projectaanvragen overall

De kwaliteit van de projectaanvragen is redelijk tot goed te noemen. In de meeste projectaanvragen is goed inzicht gegeven in de beoogde (output)doelen en de wijze waarop deze behaald moeten worden. Echter in veel projectaanvragen ontbreken concrete (meetbare) outcomedoelen (zoals aantal en vormen van te realiseren duurzame interetnische contacten), waardoor na afronding van het project moeilijk is vast te stellen of de beoogde outcomedoelen zijn gehaald.

Tijd

Er wordt veel tijd geïnvesteerd om de projecten te doen slagen. Dit blijkt ten eerste al uit de grote hoeveelheid professionele krachten die worden ingeschakeld om het project uit te voeren (hieraan gaat de helft van het budget aan op). Van de afgeronde projecten geeft dan ook de meerderheid aan dat de tijdsinzet van de projectleiding en de projectuitvoering groter was dan vooraf gepland. De meeste ontvangers geven wel aan dat ze voldoende tijd hadden om de activiteiten voor te bereiden en uit te voeren. Een deel van de subsidie-ontvangers heeft ervaren dat er onvoldoende tijd beschikbaar was voor het opzetten en uitvoeren van projectactiviteiten. Vooral met kortlopende projecten van een jaar is de oorspronkelijke projectduur regelmatig overschreden.

Kwaliteit uitvoerders

De partijen die betrokken zijn bij de uitvoering van het project, zetten meestal voornamelijk professionals in. In mindere mate worden partijen betrokken die alleen vrijwilligers inzetten, een klein aantal van de betrokken organisaties zet zowel professionals als vrijwilligers in. Meer dan de helft van de subsidie-ontvangers geeft aan veel ervaring te hebben met projecten rond bevorderen van interetnische contacten. Wat betreft het personeel zet de meerderheid van de projecten medewerkers van zowel allochtone als autochtone afkomst in.

De meeste subsidie-ontvangers zijn tevreden tot zeer tevreden over de kwaliteit en deskundigheid van de projectuitvoerders. De onderlinge samenwerking tussen de partijen verloopt doorgaans goed (volgens de subsidie-ontvangers). Het lukt de meeste dus goed om met de gekozen partners het project van de grond te tillen.

3.2 Proces

Activiteiten

De projectactiviteiten van Ruimte voor Contact-projecten lopen uiteen van capoeiralessen met leerlingen van een zwarte en een witte school, buurtkamers en dialoogbijeenkomsten, inrichten van ruimtes tot samen koken en fietsen. De meeste projecten bieden binnen het project allerlei verschillende activiteiten aan. De projecten worden in grote lijnen uitgevoerd zoals staat beschreven in de projectaanvraag.

Voorbeeld totstandkoming van projectactiviteiten

Het project biedt geen kant en klaar aanbod aan activiteiten. De wensen, gedachten en ideeën van de betrokken vrouwen zijn het uitgangspunt en hiermee wordt ingespeeld op wat er vanuit de wijk zelf wordt aangedragen. Samen met de vrouwen is een aantal thema's bepaald die centraal staan bij de projectactiviteiten: opvoedingsondersteuning, ontmoeting, zorg, activering en veiligheid in de wijk.

Bereikbaarheid en betrokkenheid doelgroep

Volgens de subsidie-ontvangers is er onder de doelgroep meestal vraag naar de activiteiten en wordt de doelgroep ook betrokken bij de opzet van activiteiten. Dit zorgt voor draagvlak bij de uitvoering. Vanuit de doelgroep is de belangstelling goed en de subsidie-ontvangers zijn tevreden over de opkomst. Volgens de subsidie-ontvangers was de waardering onder de deelnemers voor de activiteiten hoog tot zeer hoog. Een deel van de subsidie-ontvangers kan dit aantonen op basis van reacties van deelnemers tijdens de activiteiten (92%) en in mindere mate door middel van een evaluatieve bijeenkomst (40%) of een enquête die is gehouden onder de deelnemers na afloop van de activiteit (20%).

Voorbeeld van de opkomst bij activiteiten

Verschillende activiteiten leiden tot het vormen van duo's van autochtone en allochtone vrouwen die met elkaar op pad gaan naar een zelf gekozen bestemming. De welzijnsorganisatie biedt al jaren ondersteuning aan enkele vrijwilligers die allochtonen (vooral vrouwen) helpen om te leren fietsen en hen vertrouwd te maken met de verkeersregels. Op deze wijze hebben ongeveer 200 allochtone vrouwen fiets- en verkeerslessen gevolgd. Allochtone vrouwen die aan de eerder beschreven activiteiten deelnemen en al kunnen fietsen vormen duo's met autochtone vrouwen. Er doen tijdens het project 108 personen mee vanuit het Ruimte voor Contact-project.

Knelpunten

Meer dan de helft van de subsidie-ontvangers heeft knelpunten ervaren bij de uitvoering van de activiteiten van hun project. De volgende knelpunten zijn het meest genoemd.

- onvoldoende accommodatie voor de uitvoering van de activiteiten en vertraging in de oplevering van de accommodatie;
- samenwerking met andere organisaties of de gemeente verloopt moeizaam;
- het werken met (voornamelijk) vrijwilligers;
- de werving verloopt moeizaam en kost veel meer tijd dan verwacht;
- moeilijk bereik van autochtone doelgroep;
- onvoldoende deelname van de doelgroep aan de activiteiten;
- tijdgebrek door o.a. organisatorische problemen, praktische problemen en een projectplan dat in realiteit niet haalbaar is;
- afwachtende houding van deelnemers.

Knelpunten bij een geëvalueerd project

De traagheid in de uitvoering wordt als het belangrijkste knelpunt aangemerkt bij het project. Dat is van invloed op het enthousiasme van de bewoners. De vertraging van de start van het project is vooral ontstaan doordat op bepaalde momenten verschillende partijen langs elkaar werkten.

Bij de meeste van de 54 projecten die ruim een jaar lopen (de eerste tranche) gaat de uitvoering van de projecten in grote lijnen goed. Er is de nodige dynamiek onder het deel van deze projecten die problemen kent bij de uitvoering: degenen die in het tweede jaar problemen kennen, hadden dat een jaar eerder niet en andersom. Veel problemen zijn dus van tijdelijke aard.

Afgeronde projecten

Mei 2008 bleken acht projecten afgerond. De helft van hen zegt zeer tevreden te zijn over het verloop van het project in het algemeen, een deel van hen is tevreden of matig tevreden. Desgevraagd meldt de helft van de subsidie-ontvangers dat zij, achteraf terugkijkend, de opzet of uitvoering van het project niet anders zou aanpakken, de andere helft wel. Op de volgende punten zou men het project anders hebben opgezet:

- type activiteiten;
- samenstelling van het uitvoeringsteam;
- ander budget;
- andere looptijd.

Projectleider van een geëvalueerd project over de sfeer tijdens de activiteiten

De sfeer is wisselend, soms is het wat tam en soms gaan ze helemaal los. Er is een groep vrouwen die komt altijd om feest te vieren. Dit zijn de Marokkaanse vrouwen bij wie een strikte scheiding is. Die gaan op de tafels dansen. Ik leg dan uit: 'eerst praten, dan feesten'.

3.3 Output**Gerealiseerde activiteiten**

Van de acht afgeronde projecten gaf een meerderheid aan dat de activiteiten zijn gerealiseerd zoals men voor ogen had. Men is doorgaans tevreden over het projectverloop. De meeste subsidie-ontvangers geven aan dat zij de geplande activiteiten volledig hebben gerealiseerd. Enkele projecten zeggen enkele geplande activiteiten niet te hebben gerealiseerd. Hierbij spelen een te korte voorbereidingsperiode en capaciteitsproblemen bij de organisator een rol.

Bereik onder beoogde doelgroep

Het totale bereik van de Ruimte voor Contact projecten ligt momenteel rond de 35.000-40.000 mensen (een schatting op basis van de monitorresultaten, mei 2008). Bij het bereik van deelnemers aan projectactiviteiten kan onderscheid worden gemaakt naar:

- 'welwillenden', die over het algemeen positief staan tegenover interetnisch contact en daarom relatief goed te bereiken zijn;
- 'minder welwillenden', die minder positief aankijken tegen interetnisch contact en bijbehorende ontmoetingsactiviteiten en daarom niet makkelijk bereikbaar zijn of anderszins moeilijk bereikbaar, bijvoorbeeld vanwege sociaal isolement.

Vaak bereiken projecten vooral welwillenden met hun projectactiviteiten, met name wanneer sprake is van etnisch gerelateerde ontmoetingsactiviteiten. Voor het bereiken en activeren van minder welwillenden kan een gefaseerde aanpak uitkomst bieden (vgl. Sociaal geïsoleerden en Ruimte voor Contact-projecten. Oberon, januari 2008).

Sommige projecten passen een dergelijke fasering bij sociale activering al toe. Een projectuitvoerder omschrijft dit als volgt:

- *In de eerste fase hebben mensen de handen vol aan het hoofd boven water houden. Ze hebben te maken met persoonlijke problematiek, armoede, alcohol, etc. etc. Zij zullen niet naar buiten gaan. Op hen richten we ons niet in dit soort projecten. Dat is ook meer het werk van de hulpverlening.*
  - *In een tweede fase zoeken mensen met name contact met 'soortgenoten'. Dit zijn de vrouwen die je op die informatie- en ontmoetingsavonden ziet.*
  - *In een derde fase gaan mensen vaak in tweetallen buiten hun eigen groep kijken. Dat zijn voor een deel de vrouwen uit de werkgroep, die we dus in contact proberen te brengen met de vereniging wijkbeheer, een rol laten spelen tijdens een rommelmarkt, etc.*
  - *In de vierde fase hebben mensen die groep minder nodig en treden ze meer op als individu. Bij allochtonen zie je dat de lijn tussen mensen die in die verschillende fases zitten nog heel kort is. Ze laten zich (vrijwel allemaal) makkelijk aanspreken als lid van hun eigen gemeenschap. Bij autochtonen is dat vaak veel moeilijker.*
- Wij richten ons met name op de mensen in fase 2 en 3.*

Voor de meeste projecten komt het deelnemersaantal ongeveer overeen met het aantal dat was gepland. Bij een deel van de projecten was het aantal deelnemers hoger dan gepland, onder meer vanwege intensieve werving en voorbereiding van de activiteiten, een goed inhoudelijk programma en het voortborduren op succesvolle eerdere activiteiten. Wanneer de opkomst lager was dan gepland, werden hiervoor als redenen genoemd dat voorbereiding veel tijd kost, samenwerking is stukgelopen en dat er niet voldoende deelnemers waren van bepaalde doelgroepen (allochtonen of autochtonen). Omdat een deel van de subsidie-ontvangers bij de projectaanvraag geen deelnemersaantallen had opgenomen, kon geen vergelijking worden gemaakt.

Oplossingen voor knelpunten

Door de subsidie-ontvangers zijn de volgende oplossingen en ideeën bedacht voor de genoemde knelpunten, zodat projecten hierdoor in het vervolg wellicht minder belemmerd worden:

- Accommodatie: Op zoek gaan naar tijdelijke accommodatie in plaats van accommodatie voor een langere termijn, activiteiten organiseren die ergens anders dan gepland kunnen worden uitgevoerd.
- Samenwerking: Er wordt een gezamenlijke planning gemaakt voor de totale looptijd van het project, meer momenten inbouwen voor afstemming.
- Werken met vrijwilligers: Enkele vrijwilligers aanwijzen als 'trekker' van het project.
- Werving: Er zal gericht geworven gaan worden, de oplossing wordt bv. gezocht bij een vrouwelijke contactpersoon voor de werving, die ook betrokken is bij de projectactiviteiten en het opgebouwde netwerk wordt nog beter ingezet voor de werving.
- Bereik autochtonen: Op een andere manier werven en rekening houden met de beschikbaarheid en het eventuele niveauverschil.
- Deelname doelgroep: Bijeenkomsten worden anders georganiseerd qua frequentie en thema.
- Tijdgebrek: Uitvoeringsteam uitbreiden, gericht werven.
- Afwachtende houding: Het initiatief leggen bij de deelnemers en hen verantwoordelijk maken voor het project.

3.4 Context

De projecten worden uitgevoerd in wijken waar volgens de subsidie-ontvangers weinig sociale cohesie is en waar het nodige te verbeteren valt rond interetnische ontmoetingen. De subsidie-ontvangers lijken hun projecten dus uit te voeren op die plekken waar dit het meest gewenst en nodig is. De wijken kenmerken zich doorgaans als volgt:

- achterstandswijk;
- 15-50% niet westerse allochtonen (in toenemende mate ook in wijken met meer dan 50% allochtonen);
- enigszins of veel spanningen tussen bevolkingsgroepen;
- weinig georganiseerde en ongeorganiseerde interetnische ontmoetingen;
- weinig ongeorganiseerde contacten tussen verschillende bevolkingsgroepen.

De subsidie-ontvangers voelen zich meestal redelijk gesteund door de gemeente als het gaat om het verwezenlijken van interetnische contacten via gemeentelijke beleidsinitiatieven. Soms trekken gemeente en subsidie-ontvanger samen op om in de wijk meer interculturele ontmoetingen te realiseren.

1
2

.....
.....

4 De 10 geëvalueerde projecten

We hebben een kwalitatieve evaluatie uitgevoerd onder tien Ruimte voor Contact-projecten (de dieptestudie). In dit hoofdstuk beschrijven we kort deze projecten en de effecten ervan (paragraaf 4.1) en geven een overall beeld (paragraaf 4.2). Het zijn korte beschrijvingen waarin een indruk wordt gegeven van het type activiteiten en de behaalde resultaten en effecten. Enkele projecten zijn zeer grootschalig, bijvoorbeeld een project dat plaatsvindt in acht gemeenten. Hier is een willekeurige selectie gemaakt van uitvoeringsplaats en uitsluitend de selectie wordt beschreven. De namen van de projecten, de subsidie-aanvragers en uitvoeringslocaties zijn enigszins geanonimiseerd. De reden hiervoor is dat het bij de voorliggende evaluatie niet gaat om de specifieke projecten, maar om een evaluatie van de opbrengsten van de Ruimte voor Contact-regeling. In het volgende hoofdstuk gaan we dieper in op de geconstateerde effecten.

Tabel 4.1: Overzicht van tien geëvalueerde projecten

De 10 projecten
1. Ontmoeting moslims-niet moslims Door heel Nederland georganiseerde dialoogbijeenkomsten voor moslims en niet-moslims.
2. Gemengde vrouwengroepen Twee vrouwengroepen in 2 wijken die geactiveerd worden deel te nemen aan de samenleving.
3. Versterken interculturalisatie in de wijk Verbeteren leefklimaat door middel van een scala van activiteiten, meer samenwerking tussen organisaties en een (buurt)ruimte.
4. Inrichten van publieke ontmoetingslocaties Drie ruimtes in drie flats, zodat de flatbewoners van verschillende komaf meer in contact met elkaar komen.
5. Gezamenlijk ontwerp 'inrichting openbare ruimte' Allochtonen en autochtonen maken samen voor hun wijk een ontwerp voor de openbare ruimte (totaal 5 wijken).
6. Bewegen en dialoog voor vrouwen Integratie door samen te bewegen en activiteiten op gebied van gezondheid en dialoogbijeenkomsten.
7. Koken en ontmoeten op een school Samen koken in een keuken en samen de maaltijd nuttigen (kinderen, ouders en buurtbewoners).
8. Verbeteren sociale infrastructuur door interetnisch contact Een interculturele werkgroep organiseert een breed scala aan activiteiten voor de wijk.
9. Georganiseerde interculturele ontmoetingen in wijk en stad Diverse georganiseerde interculturele ontmoetingen op wijk en stedelijk niveau, zoals samen fietsen, koken en levensverhalen vertellen.
10. Spelen en ontmoeten in natuurtuinen Betrokken van allochtonen en autochtonen bij de gemeenschappelijke buitenruimte.

4.1 De 10 case studies

Project 1: Ontmoeting moslims en niet moslims

Basisgegevens

Subsidie-ontvanger: Overkoepelende landelijke stichting voor moslims (vrijwilligersorganisatie)

Locatie: acht steden verspreid over heel Nederland

Doel: door het hele land, op lokaal en regionaal niveau, ontmoetingsactiviteiten en dialoogbijeenkomsten organiseren tussen moslims en niet-moslims. Hierdoor hoopt men de kloof tussen beide groepen te verkleinen zodat men in de toekomst beter met elkaar omgaat. In de aanvraag was eerst beoogd om in acht steden enkele bijeenkomsten te organiseren waarbij men rekende op 240 deelnemers per stad, dus totaal 1920 deelnemers. Dit streefaantal van 240 deelnemers is niet realistisch gebleken en daarom later – in de herziene opzet - bijgesteld naar een streefaantal van 60-80 deelnemers per bijeenkomst. Voor de evaluatie is gefocust op 2 steden.

Gerealiseerde activiteiten

Na een trage start en het aanpassen van de opzet van de bijeenkomsten heeft men conform een vaste structuur vele bijeenkomsten georganiseerd op diverse locaties in het land. Er zijn in acht steden in totaal 34 bijeenkomsten georganiseerd. In iedere stad dus zo'n 4 bijeenkomsten met vaak een vaste groep deelnemers. Werving verliep via eigen religieuze achterban. De opkomst was gemiddeld 60-80 deelnemers per stad, waarvan de helft autochtoon en de helft allochtoon. Het totale bereik ligt op circa 500-600 deelnemers.

Effecten

Tijdens de bijeenkomsten werd met name open gediscussieerd over geloofszaken, tradities en gebruiken van verschillende culturen. De deelnemers kunnen omschreven worden als 'welwillenden': geïnteresseerden die bereid zijn elkaar te ontmoeten en begrip voor elkaar te ontwikkelen. Buurtbewoners waren niet of nauwelijks op de hoogte van de bijeenkomst. De bijeenkomsten hebben daarmee weinig relevantie voor de buurt, de opzet was ook niet wijkgericht maar religie gericht. In één van de twee steden die in het kader van deze evaluatie bezocht zijn, zijn er na afloop vervolgspraken gemaakt: o.a. jongeren gaan koken voor ouderen en uitwisseling van leerlingen. De ervaringen van de uitvoerders zijn vastgelegd in de terugkoppeling aan de subsidie-ontvanger die deze indien relevant verspreidt onder nieuwe lokale uitvoerders. Zo wordt van elk project geleerd. Wat betreft de borging onder de deelnemers stellen de uitvoerders dat deze nu zelf 'het stokje' moeten overnemen. Vervolgcontacten worden gestimuleerd, maar niet gefaciliteerd. Uit alle gesprekken blijkt dat het belangrijkste effect van het project het elkaar leren kennen is. Alle ondervraagden geven aan dat de basis is gelegd voor verder contact maar dat deze spontaan opgepakt moeten worden door de mensen zelf. Er is dus niet met zekerheid te zeggen dat de contacten duurzaam zijn. Er zijn wel tussentijds al concrete contacten geweest in de vorm van bij elkaar eten (allochtoon met autochtoon). Het project heeft effect op de beeldvorming over elkaar. Het beeld dat men van elkaar heeft, verandert in positieve zin. Doordat de mensen elkaar kennen, verandert niet zozeer de sfeer in de wijk, maar wellicht wel de sfeer op straat. Ook al lijkt de bijdrage gering vanwege het kleine bereik in de wijk, men is zelf overtuigd van een positief effect op termijn. Een indirect effect is dat de contactpersonen van de kerngroep zichzelf bekender hebben gemaakt en daarmee aanspreekbaar zijn. De verschillende organisaties kennen nu bijvoorbeeld de subsidieontvanger en daarmee is de kans dat nieuwe activiteiten worden opgepakt, vergroot. Ook een indirect effect is dat de discussies die gevoerd worden op een bijeenkomst hun vervolg hebben binnen de moslimgemeenschap. Het project is niet gericht op duurzame contacten op wijkniveau en heeft hierop dan ook geen effect. Dit project is geschikt om dialogen te bevorderen.

Project 2: Gemengde vrouwengroepen

Basisgegevens

Subsidie-ontvanger: een (professionele) welzijnsstichting

Locatie: twee wijken in een noordelijke stad

Doel: In samenwerking met andere organisaties vrouwen middels een keten van laagdrempelige activiteiten (taal, cursussen, voorlichting, vrijwilligerswerk, scholing en arbeidsmarktorientatie) faciliteren en activeren om deel te nemen aan de samenleving. Het gaat om het opzetten van twee actieve interculturele vrouwengroepen in twee wijken waar 50 vrouwen elkaar ontmoeten en wijkgericht participeren. Het is de bedoeling dat de vrouwen op termijn ook iets gaan organiseren voor de wijk. Daarnaast worden er contacten gelegd met de andere interculturele vrouwengroepen in de stad en worden de vrouwen gestimuleerd om deel te nemen aan stedelijke activiteiten.

Gerealiseerde activiteiten

De groep in de eerste wijk komt wekelijks samen in een buurthuis en wordt door gemiddeld 15 vrouwen per keer bezocht. Deze groep is zeer intercultureel van samenstelling: Nederlanders en allochtonen. De activiteiten die zijn opgezet zijn zeer divers: zo hebben de vrouwen voorlichtingsbijeenkomsten gekregen over bijvoorbeeld de WMO, maar zij doen ook andere activiteiten zoals bonbons maken. De opkomst en de sfeer bij de activiteiten is zeer goed. Ook zijn er activiteiten gericht op de wijk zoals: organisatie Iftar-maaltijd voor wijkbewoners, bezoek verzorgingshuis, opzetten wandelclub en aanbieden kooklessen.

De groep uit de tweede wijk wordt gemiddeld door 12 vrouwen per keer bezocht en komt elke woensdag samen in een buurtcentrum. De groep bestaat voornamelijk uit Marokkaanse vrouwen, men is islamitisch en boven de 50 jaar. Er wordt naar gestreefd de groep intercultureler te maken. Er zijn enkele activiteiten gericht op de wijk, men organiseert nog niet zelf iets voor de wijk. Uit de twee bovengenoemde groepen is een derde groep ontstaan, de levensbeschouwelijke groep. Er wordt één keer per maand gepraat over religieuze en levensbeschouwelijke onderwerpen door circa 12 autochtone en allochtone vrouwen van zeer verschillende komaf. In totaal worden er circa 80 vrouwen bereikt die actief deelnemen.

Effecten

Er zijn een aantal individuele effecten voor de deelnemers: er zijn contacten ontstaan tussen mensen met allerlei verschillende culturele achtergronden. Veel van de vrouwen die deelnemen zaten altijd thuis en hielden er geen sociale contacten op na. Door dit project zijn zij uit hun sociaal isolement gekomen. Er zijn interetnische contacten ontstaan tussen de 80 deelnemers vrouwen uit de drie groepen. Dit geldt met name voor één van de twee vrouwengroepen waar veel duurzame interetnische contacten zijn ontstaan, bij de andere groep is hiervoor een basis gelegd. Uit de twee vrouwengroepen is een aantal vrouwen doorgestroomd naar vrijwilligerswerk in de eigen wijk, taallessen, deelname aan de levensbeschouwelijke groep of een reïntegratietraject. Over het algemeen vinden de betrokkenen het moeilijk aan te geven wat de merkbare verschillen zijn van het project in de wijk. Het is een kleinschalig project met een relatief laag bereik. Concluderend kan gesteld worden dat de doelstellingen uit de projectaanvraag zijn bereikt. Ook en gehoopt neveneffect is bereikt, namelijk dat vrouwen zelfstandiger worden. Alleen het zelfstandig functioneren, zonder professionele begeleiding, blijkt niet haalbaar te zijn. Dit hangt weer samen met de uitstroom uit de groep van vrouwen die zelfstandig worden.

Een indirect effect van het project is dat een goede samenwerking is ontstaan tussen verschillende organisaties en dat er nu een 'vindplaats' voor allochtone vrouwen is. Voorheen waren deze vrouwen ongeorganiseerd en wist men niets van deze vrouwen. Met name wijkorganisaties zijn hier erg blij mee. De toekomst van het project ziet er onzeker uit, het project eindigt binnenkort. Men verzoekt om één overbruggingsjaar om gemeentelijke subsidies te verwerven.

Project 3: Versterken interculturalisatie in de wijk

Basisgegevens

Subsidie-ontvanger: Multiculturele welzijnsstichting (vrijwilligersorganisatie)

Locatie: wijk in grote stad in de Randstad

Doel: verbeteren van het leefklimaat en vergroten van de saamhorigheid in de wijk door middel van:

- culturele activiteiten;
- opzetten van een (stabiel) netwerk van vrijwilligersorganisaties;
- het interculturaliseren van de vrijwilligersorganisaties;
- oprichting van een interculturele ontmoetingsruimte.

Er worden minimaal 60 activiteiten uitgevoerd waarbij minimaal 2.000 deelnemers bereikt worden. Aan de activiteiten zijn bepaalde voorwaarden verbonden, zoals het bereiken van meer dan twee etnische groepen, laagdrempeligheid en uitvoering door meerdere vrijwilligersorganisaties.

Gerealiseerde activiteiten

Het aantal activiteiten dat in de subsidieaanvraag is beschreven heeft men gehaald. Er zijn zeer diverse activiteiten georganiseerd, zoals wijkfeesten, computercursussen voor ouderen en kennismaken met yoga. Meer dan 2.000 inwoners hebben aan de activiteiten deelgenomen. De opkomst hing erg af van het type activiteit. Wijkfeesten kennen een hele hoge en diverse opkomst. Er gaan ook veel mensen naar de religieuze feesten, maar dit is voornamelijk uit de eigen achterban. De opkomst is verder mede afhankelijk van een aantal aspecten, waaronder de mate waarin een activiteit aanspreekt bij de doelgroepen en een betrokken team dat de eigen achterban enthousiasmeert. Over het algemeen wordt de opkomst bij vrijwel alle activiteiten steeds groter en meer gemengd.

Effecten

De vier beoogde subdoelen zijn vrijwel gehaald: meer culturele activiteiten, opzetten van een (stabiel) netwerk van vrijwilligersorganisaties, het interculturaliseren van de vrijwilligersorganisaties en oprichting van een interculturele ontmoetingsruimte. Dit laatste staat nog in de kinderschoenen. Men wil graag met elkaar in contact treden tijdens de activiteiten. Muziek en eten zijn goede verbindingsfactoren. Ook zijn veel duurzame interetnische contacten tussen de wijkbewoners ontstaan. De bewoners leren elkaar kennen tijdens een activiteit en spreken elkaar weer op een andere activiteit of op straat. Deze contacten hebben in sommige gevallen geleid tot vriendschappen, maar hoeveel dit er zijn, is niet te zeggen. Wel zijn er verhalen bekend van mensen die bij elkaar gaan klussen of koffie gaan drinken met elkaar. De effecten zijn niet waarneembaar op stads-, maar wel enigszins op wijkniveau. De waardering voor de eigen wijk is ook groter geworden. Volgens de stadsdeelmanager draagt dit project hier ook aan bij.

Genoemde indirecte effecten zijn: organisatie heeft adviesfunctie gekregen, wijkcentra worden beter bezocht, meer diversiteit in wijkraden en bestaande andere activiteiten zijn multi-cultureler geworden.

De verworven kennis over de activiteiten wordt verankerd door middel van evaluaties en de activiteitenplannen. Als een activiteit succesvol is gebleken, wordt de uitvoering van de activiteit na de evaluatie overgenomen door een welzijnsorganisatie. Een stuurgroep ziet erop toe of de activiteiten worden gecontinueerd. Dit project was vooral gericht op het opzetten van het vrijwilligersnetwerk en het uitvoeren van activiteiten. In het vervolgproject staat het uitbreiden en bestendigen van het netwerk centraal en ten tweede het daadwerkelijk realiseren van het multiculturele wijkcentrum.

Project 4: Inrichting van publieke ontmoetingslocaties

Basisgegevens

Subsidie-ontvanger: grote gemeente in de Randstad

Locatie: wijk in deze gemeente

Doel: vermindering van het sociale isolement en het zichzelf opsluiten achter de voordeur, door het inrichten van drie permanente ontmoetingsruimtes in drie flats (in samenwerking met de woningbouwcorporaties). Meer begrip voor elkaar in de soms zo gevoelde 'veroordeling tot elkaar' in portieken. Door de laagdrempeligheid biedt het project de mogelijkheid om de oorspronkelijke autochtone bewoners en de nieuwe bewoners, die meestal een andere etnische achtergrond hebben, met elkaar in contact brengen. Mensen zullen daarna elkaar ook weten te vinden. Naast ontmoeting is ook het stimuleren dat mensen weer stappen durven te zetten buiten de voordeur een doel. In de aanvraag wordt gesproken van een doelgroep van ongeveer 350 personen per ontmoetingsruimte (hiervoor wordt een bestaande woning heringericht). Met drie nieuw op te starten ruimtes gaat het om ongeveer 1000 personen in totaal. Ruimte voor Contact is één van de financieringsbronnen voor dit project (cofinanciering), deelnemers en uitvoerders weten niet welk onderdeel door Ruimte voor Contact wordt gefinancierd.

Gerealiseerde activiteiten

Er zijn drie publieke ontmoetingsruimtes gerealiseerd waar tal van activiteiten worden georganiseerd, zoals inloopochtenden, spreekuren, voorlichtingsbijeenkomsten en kookcursussen. De meerderheid van de activiteiten is gericht op vrouwen. De opkomst verschilt per activiteit en per ontmoetingsruimte, maar ook per doelgroep. Nieuwe activiteiten beginnen doorgaans met een klein groepje maar als het een succes blijkt te zijn, groeien de groepen. Er zijn ook voorbeelden van activiteiten die niet voldoende mensen trokken en ophielden te bestaan. Het is niet mogelijk om een goed beeld te schetsen van het aantal unieke bezoekers per ontmoetingsruimte.

Effecten

Er zijn contacten tussen bewoners van dezelfde en verschillende culturele achtergronden ontstaan. Ook zijn er mensen bereikt die in een sociaal isolement zaten. Sommige bewoners hebben hun burens beter leren kennen waardoor ze meer begrip voor elkaar hebben gekregen en prettiger samenleven. Er zijn bewoners die dankzij de ontmoetingsruimte veel actiever en betrokken zijn geworden. Dit heeft nog geen weerslag op de hele wijk, effecten reiken niet verder dan de flats zelf. Men hoopt op een olievlekwerking. Het is lastig om te zeggen in hoeverre er duurzaam interetnisch contact is ontstaan. Allochtone bewoners met dezelfde afkomst zoeken elkaar op en vormen gezamenlijk vaak redelijk gesloten gemeenschappen, zo constateert men. Feit is dat voor een deel van de deelnemers geldt dat zij mensen uit hun woonomgeving beter hebben leren kennen en dat zij op het schoolplein meer aanspraak hebben met andere ouders.

Wat betreft de lange termijn effecten is er goede hoop dat het ontstaan van interetnische contacten op den duur zal zorgen voor meer sociale cohesie en meer betrokkenheid waardoor er weer gemeenschappelijk verantwoordelijkheidsgevoel ontstaat. De toekomst van het project is onzeker. De afspraken met de corporaties over het gebruik van de woningen als ontmoetingsruimte gelden voor een periode van drie jaar. Of deze afspraken verlengd zullen worden is niet duidelijk. Mocht de ontmoetingsruimten verdwijnen, zal blijken of bewoners een voldoende basis met elkaar hebben opgebouwd en ook zelf de contacten kunnen onderhouden. Veel van de betrokkenen betwijfelen of dat het geval zal zijn.

Project 5: Gezamenlijk ontwerp 'inrichting openbare ruimte'

Basisgegevens

Subsidie-ontvanger: grote gemeente in het oosten van het land

Locatie: vijf stadsdelen in een gemeente in het oosten van het land

Doel: de gemeente wil in overleg met bewoners (autochtonen en allochtonen) in 5 stadsdelen nagaan of de openbare ruimte in de wijken en buurten beter kan worden ingericht, zodat iedereen zich thuis voelt en het gelijktijdig gebruik van de ruimte wordt bevorderd. Hiervoor dienen 5 plannen te worden opgesteld. Het project wordt gezien als 'een opstartfase van een nieuwe werkwijze om duurzame sociale contacten in wijken en buurten te bevorderen'. Het project zelf genereert nauwelijks duurzame interetnische ontmoetingen, maar moet dit op termijn mogelijk maken.

Gerealiseerde activiteiten

De vijf ontwerpen zouden volgens planning eind 2008 worden afgerond. Het ziet het ernaar uit dat dit voor vier van de vijf stadsdelen gaat lukken. Twee stadsdelen zijn in de evaluatie nader onderzocht. In het eerste project zijn over een periode van 8 weken vijf bijeenkomsten georganiseerd. De eerste twee bijeenkomsten werden bezocht door 7 en 4 bewoners, de overige drie bijeenkomsten waren gepland na de evaluatie. Voor het project in het tweede stadsdeel werd de startbijeenkomst goed bezocht (55 aanwezigen). Hieruit zijn vier werkgroepen ingericht met ongeveer 10 deelnemers per groep (bestaande uit 2 kinderen, 2 jongeren, 2 senioren en 4 volwassenen). In totaal is ongeveer de helft van de deelnemers van allochtone afkomst.

Effecten

Mogelijke effecten zijn op twee niveaus te aanschouwen:

1. duurzame interetnische contacten tussen betrokkenen bij het ontwerpproces;
2. uiteindelijke inrichting van openbare ruimtes waardoor meer duurzame interetnische contacten kunnen ontstaan.

Wat betreft het **eerste** niveau zijn de resultaten klein. De ondervraagden zijn het er over eens dat het ontstaan van duurzame interetnische contacten een langdurig(er) proces is, waarvoor dit project een eerste aanzet kan zijn. Over het algemeen kan gesteld worden dat de projecten op kleine schaal nieuwe participatie en beweging in de wijk brengen. Door het project worden meer mensen betrokken bij het beleid en dat draagt bij aan een positievere instelling van wat ze kunnen bereiken in hun wijk. Binnen beide projecten zijn er contacten tussen autochtone en allochtone bewoners geweest. In hoeverre het contact zich beperkt tot de inhoudelijke bijeenkomsten is niet duidelijk.

Wat betreft het **tweede** niveau (contacten als gevolg van andere inrichting openbare ruimte) zijn er uiteraard nu nog geen effecten meetbaar. Er zijn nuttige eerste stappen gezet. In het stadsdeel waar meer dan 40 bewoners actief betrokken zijn in 4 werkgroepen, achten we de kans van slagen aanwezig dat door het brede draagvlak van verschillende bewoners er op termijn meer interetnische contacten ontstaan.

De gemeente wil het project een vervolg gaan geven. Het is de bedoeling dat de methodiek, waarmee nu ervaring is opgedaan, straks wordt opgenomen binnen het reguliere welzijnsaanbod. Verder is het de bedoeling dat er volgend jaar een congres wordt georganiseerd voor betrokkenen.

Bij één van de twee onderzochte stadsdelen zijn de resultaten qua duurzame contacten matig (naar verwachting ook op termijn) door een gebrekkige uitvoering. Bij een goede uitvoering heeft een project als deze (o.i.) aanzienlijke potentie.

Genoemde indirecte effecten zijn: participatie van de bewoners is toegenomen, positievere houding ten opzichte van instanties (de gemeente), bewoners nemen meer verantwoordelijkheid en krijgen meer zelfvertrouwen, fysieke ruimte wordt mooier en dus zal de leefbaarheid verbeteren.

Project 6: Bewegen en dialoog voor vrouwen

Opzet

Subsidie-ontvanger: sportvereniging die met name door vrijwilligers wordt gerund

Locatie: wijk in grote gemeente in de Randstad

Doelen: Het verhogen van sportieve activiteit onder allochtone vrouwen en het bevorderen van integratie tussen vrouwen van verschillende rassen, standen, culturen en leeftijden, door samen te bewegen en door specifieke activiteiten op het gebied van gezondheid, ontmoeting en dialoog. Er worden 3 verschillende activiteiten uitgevoerd, waarbij een actieve groep deelnemers van 1000 (i.p.v. 700 in 2006) vrouwen wordt beoogd. Men wil meer autochtone vrouwen bereiken dan alleen de 15 vrouwen die al lid waren toen de projectaanvraag werd geschreven. De activiteiten hebben steeds betrekking op gezondheid en bewegen. De projectleiding en –uitvoering is in handen van vrijwilligers.

Gerealiseerde activiteiten

De geplande activiteiten zijn gerealiseerd. In plaats van 3 activiteiten (jaarlijkse uitstap en twee sport- en gezondheidsactiviteiten) zijn 5 activiteiten uitgevoerd. De meeste activiteiten vinden gedurende een bepaalde periode wekelijks of vaker plaats. Sport- en bewegingsactiviteiten worden vaak aangeboden in combinatie met iets anders, zoals thema-bijeenkomsten over gezondheid. Een multicultureel uitstapje voor de leden en niet-leden vindt jaarlijks plaats. Een andere activiteit is het begeleiden van een voetbalelftal met Marokkaanse meiden, die uiteindelijk doorstromen naar een reguliere voetbalvereniging. De opkomst bij de activiteiten is groot en blijft stijgen gedurende de looptijd van het project. Men hoeft nauwelijks actief te werven, velen komen binnen via andere enthousiaste leden. De vereniging loopt tegen capaciteitsgrenzen aan wat locaties betreft. Door de subsidie zijn de activiteiten en vrijwilligers verder geprofessionaliseerd.

Effecten

Het eerste doel is behaald: meer vrouwen zijn lid geworden van de vereniging en de bestaande leden zijn meer gaan bewegen. Onze indruk is dat men net niet op 1000 leden zit. Er is een lastige doelgroep bereikt; vrouwen die tot dusver weinig bewogen en/of buitenshuis kwamen. Veel deelnemers voelen zich door het sporten gezonder, minder eenzaam en gaan vaker de deur uit om iets te ondernemen. Het tweede doel -bevorderen van integratie tussen vrouwen met verschillende afkomst en achtergrond- is gehaald, maar niet in strikte termen van Ruimte voor Contact-voorwaarden. Er zijn veel interetnische contacten, vriendschappen en vertrouwensbanden ontstaan, zowel binnen als buiten de vereniging, maar tussen allochtone groepen en niet tussen allochtonen en autochtonen. Er is ook niet expliciet geworven onder autochtonen. In deze wijk wonen weinig autochtone vrouwen, echter alleen buitenstaanders wijzen op een potentiële doelgroep aan de rand van de wijk. Andere bereikte effecten zijn: professionalisering van de vrijwillige projectleiders en meer vrouwen zijn gaan meedraaien als vrijwilliger binnen een organisatie. Zij worden zo meer bekend met het verenigingsleven, hetgeen volgens direct betrokkenen een positieve uitstraling kan hebben naar andere mensen en groepen binnen de wijk. Ook wordt samengewerkt met verschillende andere sportverenigingen in de stad, waardoor leden kunnen doorstromen naar een reguliere sportvereniging. Door samenwerking en doorstroom naar andere verenigingen ontstaan menging tussen allochtonen en autochtone sporters en krijgen vrouwen te maken met medesporters met andere normen en waarden. De effecten op wijkniveau zijn moeilijk waarneembaar, gezien de complexe problematiek in deze krachtwijk. Toch draagt een initiatief op het gebied van sport en bewegen volgens betrokkenen bij aan de zichtbaarheid van het sportaanbod in de wijk en is er meer aandacht voor bewegen. De subsidie maakt voor de vereniging deel uit van een groter geheel van subsidies, waardoor de benoemde effecten niet rechtstreeks op het Ruimte voor Contact-deel zijn terug te voeren. Het project is enigszins geborgd, doordat de vrijwilligers niet vertrekken wanneer de subsidie ophoudt en de kennis en vaardigheden niet verloren gaan. De activiteiten die (ook) gericht zijn op het bevorderen van integratie, kunnen na afloop van de subsidie alleen worden voortgezet als er budget beschikbaar is.

Project 7: Koken en ontmoeten op een school

Opzet

Subsidie-ontvanger: basisschool

Locatie: wijk in grote stad in de Randstad

Doelen:

1. Betere contacten creëren tussen de ouders uit de diverse culturen en de kring met actieve ouders verder uitbreiden. De betrokkenheid vergroten van 100 à 150 ouders naar 200 à 250.
2. Wijkbewoners (anderen dan ouders) betrekken bij school.
3. Inzicht krijgen door middel van onderzoek in hoe contactlegging verloopt.

In het project staat 'samen eten' centraal. Het plan richt zich op het realiseren van een keuken in de ouderkamer die in één van de te renoveren schoollocaties moet komen. In de keuken wil men kookcursussen aanbieden voor ouders onder leiding van een deskundige of een ouder, kinderkookcursussen onder leiding van ouders en gezamenlijke maaltijden nuttigen. Door deze school worden buiten deze RvC-activiteit vele andere activiteiten georganiseerd gericht op ontmoeting, zoals een koffiekamer voor ouders in de school.

Gerealiseerde activiteiten

Het project is niet voorspoedig van start gegaan. De renovatie heeft –veroorzaakt door de gemeentevertraging opgelopen en is november 2008 nog niet gerealiseerd. De verwachting is dat de keuken zomer 2009 klaar is. De organisatie van het project is extern uitbesteed, omdat eigen organisatie en uitvoering niet lukte. Op dit moment wordt er als alternatief om de een à twee maanden gekookt in o.a. het buurthuis en het kindercentrum in de wijk, met ouders en soms ook met buurtbewoners. Zo is er Turks, Marokkaans, Italiaans en Surinaams gekookt. Ook is er een ifarmaaltijd gerealiseerd waarbij ook buurtbewoners waren uitgenodigd en ook kwamen.

Effecten

De eerste twee doelen zijn redelijk bereikt op het niveau van elkaar ontmoeten en kennen. Er wordt melding gemaakt door direct betrokkenen en deelnemende ouders dat ouders die elkaar hebben ontmoet tijdens een kookactiviteit elkaar groeten wanneer zij elkaar tegenkomen op het schoolplein, op straat of in winkels. Op het schoolplein is zichtbaar dat culturen met elkaar mixen. Het streven om de ouderbetrokkenheid te vergroten naar 200 à 250 mensen is redelijk gelukt, er zijn nu bijna 200 ouders betrokken (incl. de opkomst bij informatie-avonden). Toch zijn betrokkenen zeer voorzichtig in het doen van uitspraken over 'duurzaam' interetnisch contact. Momenteel zijn er als gevolg van dit Ruimte voor Contact-project nauwelijks extra duurzame interetnische contacten ontstaan naast hetgeen door andere activiteiten wordt gegenereerd. Wijkbewoners worden betrokken bij de activiteiten die nu worden georganiseerd, onder andere door de samenwerking met verschillende organisaties in de wijk. Met het inzicht krijgen in contactlegging (doel 3) is men niet actief bezig geweest. Wel wordt de school door een universiteit gevolgd; inzicht in de contactlegging zal een onderwerp van onderzoek zijn. Het positieve klimaat op school is volgens betrokkenen niet zozeer te danken aan het kookproject, maar eerder aan de combinatie van overige activiteiten en initiatieven van de school en ouders. Met name de koffieochtenden, een andere activiteit die niet is gefinancierd door de regeling, zijn belangrijk (geweest) voor het stimuleren van interetnische contacten. Beide initiatieven versterken elkaar. Mensen groeten elkaar en knopen gesprekken aan op het schoolplein. Een ander effect van het project is dat de school een spil in de wijk is waardoor nog meer partijen uit de wijk met elkaar worden verbonden. Het project is na beëindiging van de subsidie (nog) niet geborgd. Gedeeltelijk zal dit worden opgevangen door een keuken waarin activiteiten kunnen plaatsvinden op initiatief van ouders, wijkbewoners of andere organisaties. Maar de kennis en ervaring met het project zitten bij de projectleiding, projectuitvoerder en cateraar, die wegvallen wanneer de subsidiëring stopt.

Project 8: Verbeteren sociale infrastructuur door interetnisch contact

Opzet

Subsidie-ontvanger: professionele welzijnsorganisatie

Locatie: wijkhuis verbonden aan een brede school in een wijk van een grote stad in Zuid-Nederland

Doel: Met het project wordt een meer duurzame sociale infrastructuur beoogd in deze wijk. Dit wil men bereiken door het bevorderen en stimuleren van interetnische ontmoetingen in de wijk. Hiermee wil men samen met bewoners een wijk creëren waar autochtone en allochtone bewoners samen wonen, samen werken en samen leven. Een werkgroep zal worden ingericht die activiteiten organiseert voor allochtonen en autochtonen en daarmee medeproducent van de activiteiten is. De werkgroep heeft als doel om 20 kleinschalige activiteiten en twee wijkmanifestaties te organiseren. Het doelbereik in aantallen deelnemers is niet beschreven.

NB: De aanvraag omvatte twee deelprojecten; één is na ad random-selectie geëvalueerd.

Gerealiseerde activiteiten

Er is een interculturele werkgroep opgericht die activiteiten heeft georganiseerd voor andere wijkbewoners. De projectleider is cruciaal voor de werkwijze en resultaten van de werkgroep. Zij leidt vergaderingen, bereidt ze voor en begeleidt de vrouwen zo goed mogelijk bij de keuzes die zij moeten maken bij het organiseren van de diverse activiteiten. De activiteiten variëren van sporten, knutselen, buikdansen en koken tot zeswekelijkse ontmoetingsavonden met elke keer een ander thema of activiteit. Deze avonden eindigen vaak feestelijk. Van 2006 tot en met juni 2008 zijn 104 activiteiten voor vrouwen georganiseerd. Voor 2007 betekent dat er 57 activiteiten met een totaal bereik van circa 550 deelnemers (gecumuleerd; grove inschatting) is gehaald, waaronder ook geïsoleerde vrouwen. De opkomst van autochtone vrouwen blijft echter achter. Verder hebben er binnen de projectduur tot mei 2008 vijf ontmoetings- en informatiebijeenkomsten (als alternatief voor de wijkmanifestaties) voor vrouwen plaatsgevonden. In totaal zijn er zo'n 500 deelnemers geweest.

Effecten

Binnen de kleine werkgroep zijn duurzame interetnische contacten ontstaan; er wordt intensief samengewerkt en allochtonen en autochtonen leren elkaar goed kennen. Bij deelnemers aan de activiteiten zijn ook interetnische contacten ontstaan, maar niet veel volgens direct betrokkenen. Dit komt met name door de geringe opkomst van autochtone vrouwen. Het project levert volgens direct betrokkenen samen met het wijkhuis en initiatieven die daar actief zijn een bijdrage aan een leefbare wijk (en daarin een goed functionerend wijkhuis). Een ander effect van het project is dat door de werkgroep in de wijk zichtbaar wordt dat ook allochtonen 'mee willen doen'.

Een ander belangrijk effect van de werkgroep is de emancipatie van met name de Marokkaanse en Turkse vrouwen. Zowel de professionals als de betreffende vrouwen zelf spreken over de behoefte van deze vrouwen om meer buiten de deur te willen ondernemen. Enkele werkgroepleden stroomden door naar studie of werk. Dit heeft een keerzijde voor het project, omdat daardoor kennis en expertise verloren gaat. Tenslotte zijn vanuit het project verbindingen gelegd naar andere instanties, zoals opbouwwerk en jongerenwerk. In de toekomst biedt het nog meer mogelijkheden, zoals bijvoorbeeld een verbinding naar de school. Het project is financieel nog niet geborgd. De ervaring en expertise blijft bij de werkgroep bij de initiërende en organiserende welzijnsinstelling.

Project 9: Georganiseerde interculturele ontmoetingen in wijk en stad

Opzet

Subsidie-ontvanger: professionele welzijnsorganisatie

Locatie: verschillende wijken in stad in Oost-Nederland

Doel: Het project heeft tien deelprojecten en heeft als doel: 'het tot stand brengen van duurzame sociale contacten tussen inwoners door bewust georganiseerde interculturele ontmoetingen tussen personen van autochtone en allochtone afkomst'. Elkaar leren kennen zou moeten leiden tot voortzetting van tot stand gekomen contacten buiten en na afloop van het project. Het project zal volgens de projectaanvraag circa 2350 personen bereiken en circa 1400 duurzame contacten opleveren.

Gerealiseerde activiteiten

Er zijn twee soorten activiteiten uitgevoerd:

- wijkgerichte activiteiten, zoals koken met verschillende culturen, fietsen en levensverhalen vertellen;
- stedelijke activiteiten als 'wereldwijd feesten': platform voor alle religieuze stromen en levensbeschouwingen en 'dialogoog in de stad'.

De meeste activiteiten bereiken een goede mix van allochtone en autochtone deelnemers. Het totale bereik van deelnemers was groter dan beoogd, zeker bij de activiteiten op religieus gebied. De randvoorwaarden voor de uitvoering waren goed. Door de ervaringen met een eerder pilotproject was voldoende kennis opgebouwd. Daarbij zijn de agogisch medewerkers geschoold.

Effecten

De effecten van het project hebben vooral betrekking op de deelnemers en op de wijk waarin de deelprojecten worden uitgevoerd. Bij deelnemers is de saamhorigheid toegenomen als gevolg van het project, hebben mensen meer begrip voor elkaar gekregen en tonen meer initiatief. De ontmoetingen stimuleren de deelnemers zich te ontwikkelen. Ook is interetnisch contact ontstaan tussen deelnemers en vervolgens leidden die tot meer contacten met familieleden, vrienden en kennissen.

In de wijken waar de deelprojecten zijn uitgevoerd, zijn duurzame internetnische contacten ontstaan die ook leiden tot nieuwe initiatieven op het terrein van interetnisch contact. Dit betreffen contacten die er voor de start van het project nog niet waren. Deelnemers spelen een rol bij de opzet van dergelijke initiatieven. Ook is het buurthuis een ontmoetingsplek geworden waar buurtbewoners van diverse culturen elkaar informeel ontmoeten.

Indirect is bij deelnemers het zelfbewustzijn gegroeid (empowerment), zijn met name ouderen minder eenzaam door de ontmoetingen en worden deelnemers aan activiteiten benaderd voor een bijdrage aan buurtactiviteiten. Voor organisaties zijn er stedelijke platforms en netwerken ontstaan, wordt de subsidie-ontvanger en het allochtone personeel meer gewaardeerd en ontstaan door kennisoverdracht diversiteit binnen etnische groepen. Ook is voor organisaties effect merkbaar op het gebied van samenwerking tussen verschillende kerkelijke organisaties. Bij de uitvoerder zelf is het personeelsbestand verkleurd, wat een uitstraling heeft naar andere samenwerkingspartijen.

De betrokkenen en buitenstaanders zijn zeer positief over de behaalde resultaten van het project en spreken van blijvende effecten op de lange termijn. Verschillende activiteiten zijn geïmplementeerd in organisaties, waardoor een deel van de activiteiten van deze deelprojecten door kan gaan na afloop van de subsidie. Het project wordt door de opbrengstverwachtingen die zijn overtroffen door de betrokkenen als een succes bestempeld. Het is niet exact vast te stellen hoeveel duurzame contacten zijn ontstaan. Wel duidelijk is dat hieraan een stevige impuls is gegeven, ook op wijk- en stedelijk niveau.

Project 10: Spelen en ontmoeten in natuurtuinen

Opzet

Subsidie-ontvanger: professionele natuur- en milieu-organisatie

Locatie: 4 wijken in 3 verschillende steden in de Randstad

Doel: Het duurzaam betrekken van bewoners en gebruikers bij een gemeenschappelijke buitenruimte, wat de sociale cohesie en integratie bevordert. De bewoners moeten betrokken raken bij de buitenruimte (een 'tuin'). Kinderen moeten kunnen spelen in een veilige, schone en vriendelijke omgeving in interactie met de natuur. De kansen liggen in het gezamenlijk werken aan de buitenruimte, waardoor mensen elkaar kunnen ontmoeten. In de doelstelling ligt de nadruk op het betrekken van bewoners bij een gemeenschappelijke buitenruimte, en niet op duurzaam interetnisch contact. Dit wordt als een mogelijk indirect gevolg gezien door de subsidie-aanvrager. Het beoogde bereik is niet omschreven. De doelgroep bestaat uit kinderen, ouders en andere buurtbewoners. In het kader van deze evaluatie zijn twee van de vier deelnemende wijken na ad rondom-selectie nader onderzocht.

Gerealiseerde activiteiten

In één van de twee onderzochte wijken zijn de activiteiten stilgezet vanwege onoplosbare spanningen tussen de jonge en oudere buurtbewoners. Hier zijn geen resultaten geboekt. In de andere wijk is de projectuitvoering twee jaar vertraagd door de gemeente waarmee werd samengewerkt. Het terrein waar de natuurtuin ligt heeft een hele tijd braak gelegen. De activiteiten die momenteel in de tuin plaatsvinden, worden in samenwerking met bewoners en partijen in de wijk georganiseerd. De focus was om iets te bouwen in de natuur en bezig te zijn met de bewoners. De activiteiten worden steeds meer georganiseerd met het oog op de interetnische contacten die daardoor kunnen ontstaan. Zo wordt het aanbod van activiteiten door de bewoners meer afgestemd op de verschillende etnische achtergronden in de buurt. De werving heeft vooral laagdrempelig plaatsgevonden, met behulp van lokale partijen in de wijk. De opkomst bij de activiteiten hangt onder andere af van het weer. In de winterperiode (aanleg van de tuin) kwamen gemiddeld 15 personen naar een activiteit; dit waren vooral kinderen en de meerderheid was allochtoon. Na de opening in de zomer was de opkomst hoger; 30 mensen per activiteit en een gelijke verhouding kinderen/volwassenen en allochtoon/autochtoon.

Effecten

In één wijk is het project stopgezet en in een andere onderzochte wijk is grote vertraging ontstaan bij het opleveren van de natuurtuin en daardoor zijn effecten slechts beperkt (zichtbaar). Tijdens de activiteiten is wel merkbaar voor de direct betrokkenen dat er interetnische contacten ontstaan. De kinderen in de groep zijn etnisch zeer gemengd. De volwassenen komen uit het bewonerscomité dat aanvankelijk voornamelijk uit autochtone mensen bestond, maar met de tijd een gemêleerde groep is geworden. Zij zijn actief bezig met elkaar en doen moeite om andere bewoners zoveel mogelijk te betrekken bij initiatieven in de buurt. Zij leggen ook succesvolle verbindingen naar andere delen van de wijk. Het is vooral voor de kinderen in de omgeving gelukt hen iets te bieden waar zij behoefte aan hebben. De natuurtuin is op elk moment bereikbaar en de kinderen kunnen er terecht zonder dat er een directe activiteit is georganiseerd. De binding die ontstaat tussen kinderen uit de wijk kan volgens betrokkenen worden toegerekend aan de natuurtuin. Deze betrokkenheid richt zich voornamelijk op de kinderen in de wijk en in mindere mate op de ouders of volwassenen. Zij raken betrokken bij de tuin op het moment dat hun kinderen daar spelen. Buitenstaanders benoemen vooral effecten van de tuin voor de wijk: een schonere en veiligere wijk. De subsidie maakt deel uit van een groter geheel van subsidies en activiteiten, waardoor de benoemde effecten niet rechtstreeks op het Ruimte voor Contact-deel zijn terug te voeren. Wat betreft de borging is er een bewonerscomité en een team van de welzijnsorganisatie in de buurt, die ook na afloop van de subsidie betrokken blijven bij de natuurtuin.

4.2 Overall

In het volgende hoofdstuk gaan we dieper in op de geconstateerde effecten. We geven in deze paragraaf nog een kort beschrijvend overzicht.

De tien geëvalueerde projecten zijn van een grote diversiteit. Enkele projecten kennen louter of voornamelijk ontmoetingsactiviteiten bijvoorbeeld rond het thema religie (project 1), andere projecten focussen op algemene activiteiten waarbij ontmoeting een afgeleide is zoals 'bewegen voor vrouwen'; of 'koken op een school' (project 6 en 7). Bij twee projecten staat het aanpassen van fysieke ruimtes centraal, waarbij één project zich enkel richtte op het maken van ontwerpen voor de openbare ruimte. Veel projecten omvatten een breed scala aan activiteiten van heel diverse aard (dialogo, vrijetijdsbestedingen en breder netwerk van organisaties).

De RMO onderscheidt een aantal belangrijke kenmerken van projecten (vgl. hoofdstuk 2). We hebben de projecten nog eens ingedeeld op drie van deze kenmerken:

- zijn de activiteiten expliciet interetnisch gericht (weet een deelnemer dat er bij een activiteit bewust interetnisch gemengd wordt) of zijn de activiteiten etniciteitoverstijgend? De RMO pleit voor meer etniciteitoverstijgende activiteiten;
- is er sprake van ruimtelijke aanpassingen in een binnen- of buitenruimte om de doelstelling interetnisch mengen te realiseren? De RMO pleit voor het duurzaam inrichten van vanzelfsprekende ontmoetingsruimtes om meer duurzame interetnische contacten te realiseren;
- gaan mensen deel uitmaken van een organisatie of vereniging, zodat mensen elkaar in een algemene setting structureel ontmoeten?

Onderstaand staat ter afsluiting van dit hoofdstuk een schema met voor de tien projecten deze drie onderscheiden.

Tabel 4.2 Indeling van tien projecten naar drie relevante onderscheiden

	Expliciet interetnisch	Etniciteits-overstijgend	Binnen-ruimte	Buiten-ruimte	Vereniging
1. Ontmoeting moslims-niet moslims	x				
2. Gemengde vrouwengroepen	x				
3. Versterken interculturalisatie in de wijk	x	x	x		x
4. Inrichten van publieke ontmoetingslocaties		x	x		
5. Gezamenlijk ontwerp 'inrichting openbare ruimte'		x		x	
6. Bewegen en dialoog voor vrouwen		x			x
7. Koken en ontmoeten op een school		x	x		
8. Verbeteren sociale infrastructuur	x	x			
9. Georganiseerde interculturele ontmoetingen	x	x			
10. Spelen en ontmoeten in natuurtuinen		x		x	

5 De opbrengsten van Ruimte voor Contact

In dit hoofdstuk zoomen wij in op de behaalde resultaten van de Ruimte voor Contact-projecten. De belangrijkste bronnen zijn de geëvalueerde 10 case studies (§ 5.1). Deze worden aangevuld met monitorinformatie en de mening van experts (§ 5.2). We sluiten af met de overall-conclusies (§ 5.3).

5.1 De 10 case studies

De hoofddoelstelling van de regeling Ruimte voor Contact is het creëren van duurzame interetnische contacten of de voorwaarden daartoe. De effecten van de Ruimte voor Contact-projecten worden uit vier verschillende gezichtspunten geanalyseerd:

1. Worden de concrete activiteiten en doelgroepbereik gerealiseerd (de output, vgl. §2.2)?;
2. Worden de uiteindelijk te bereiken effecten gerealiseerd en de hoofddoelstelling van de regeling Ruimte voor Contact: het realiseren van duurzame interetnische contacten (de outcome)?;
3. Welke effecten voor de projecten constateren wij op basis van documentenanalyse en interviews met direct betrokkenen, deelnemers en buitenstaanders? Op welke schaal vinden er effecten plaats bij de Ruimte voor Contact-projecten; individueel, groep, buurt/wijk, stad en voor deelnemende organisaties?;
4. Welke factoren dragen bij aan het al dan niet behalen van de hoofddoelstelling van de regeling?

In deze paragraaf beantwoorden wij bovenstaande vier hoofdvragen op basis van de tien geëvalueerde case studies:

5.1.1 Gerealiseerde activiteiten en doelgroepbereik (output)

We analyseerden de projecten op de volgende (output)opbrengsten:

- gerealiseerde activiteiten;
- bereikt aantal van doelgroep;
- gerealiseerde contacten.

Om vast te stellen of de projecten hun eigen outputdoelstellingen hebben gehaald, bekijken wij eerst:

- Zijn er sowieso outputdoelstellingen voor het project geformuleerd?
- Zijn de doelstellingen ook 'meetbaar' uitgewerkt, zodat achteraf kan worden vastgesteld of de doelen zijn gehaald?

Het antwoord op beide vragen is overwegend positief: er zijn bijna altijd outputdoelen geformuleerd, meestal als afgeleide van de te behalen hoofddoelstelling(en). De outputdoelstellingen zijn meestal ook meetbaar geformuleerd.

Voorbeeld van outputdoelstellingen (ook in relatie met outcome):

Het tot stand brengen van duurzame sociale contacten tussen inwoners (outcome) door bewust georganiseerde interculturele ontmoetingen tussen personen van autochtone en allochtone afkomst (output). Ze leren elkaar zodanig kennen dat de tot stand gekomen contacten zich buiten en na afloop van het project grotendeels voortzetten (outcome). Het project zal volgens de projectaanvraag circa 2350 personen bereiken en circa 1400 duurzame contacten opleveren (output). Het activiteitenplan is duidelijk uitgewerkt in tien deelprojecten waarvan 5 wijkgericht en 5 stedelijk. Hierbij is aangegeven hoeveel personen bij de verschillende activiteiten zullen worden bereikt en welke concrete producten zullen worden opgeleverd en de spreiding over de verschillende wijken van de stad (output).

Veruit de meeste projecten (7) formuleerden twee typen outputdoelstellingen:

- het aantal te realiseren (ontmoetings)activiteiten en
- het aantal te bereiken personen.

Overall constateren we dat van de tien projecten één project minder dan de helft van de eigen outputdoelstellingen gehaald, zes hebben ongeveer de helft van de eigen output-doelstellingen gehaald, twee projecten bijna alle outputdoelstellingen en één project heeft alle eigen geformuleerde outputdoelstellingen gehaald. In de paragrafen 5.1.3. en 5.1.4. gaan we hier nader op in.

5.1.2 Effecten, met name duurzame contacten (outcome)

Om vast te stellen of de projecten hun eigen outcomedoelstellingen hebben gehaald, bekijken wij eerst:

- zijn er sowieso outcomedoelstellingen voor het project geformuleerd?
- zijn de doelstellingen ook 'meetbaar' uitgewerkt, zodat achteraf kan worden vastgesteld of de doelen zijn gehaald?

Het antwoord op de eerste vraag is positief: er zijn bijna altijd outcomedoelen geformuleerd. De outcomedoelstellingen zijn meestal niet meetbaar geformuleerd. Meestal zijn de te behalen effecten alleen in algemene bewoordingen geformuleerd.

Voorbeeld van omschrijving van de doelstelling:

1. Verhogen van sportieve activiteit onder allochtone vrouwen die vanwege een bepaalde levensopvatting of geloofsaanhang, in combinatie met een beperkte financiële ruimte, niet terecht kunnen bij algemene/openbare sportscholen.
2. Bevorderen van integratie tussen vrouwen van verschillende rassen, standen, culturen en leeftijden, zowel middels sport op de sportschool zelf (leden onderling) als door het organiseren van specifieke activiteiten op het gebied van gezondheid en ontmoeting en dialoog (leden en niet-leden).

Hierdoor is het vaak lastig om vast te stellen of doelen zijn gehaald. Nu is het ook lastig om doelen als 'sociale binding' of 'betere contacten' concreet te operationaliseren. Als dit niet is gebeurd, wil het nog niet zeggen dat er doelen op dit vlak zijn behaald. Het is daarom aan de onderzoekers om een reële inschatting te maken.

Het aantal geformuleerde doelstellingen in de tien projectplannen varieert van één tot maximaal vier. In de projectbeschrijvingen uit het vorige hoofdstuk zijn deze merendeels terug te vinden. We constateren dat zes van de tien projecten de eigen doelstelling(en) hebben gehaald en twee projecten hebben bijna alle geformuleerde doelstellingen gehaald. De overige twee projecten hebben de helft of minder van de eigen geformuleerde doelstellingen gehaald.

Doelen worden niet gehaald door: externe factoren buiten invloed van het project (bijvoorbeeld het laat toekennen van geschikte ruimte door een gemeente), een verkeerde projectopzet, een foutieve inschatting van hetgeen deelnemers zelf kunnen of willen doen of slechte samenwerking/afstemming bij de projectuitvoering.

Overall luidt onze conclusie dat een meerderheid van de projecten de eigen doelen heeft behaald. Hierbij moet wel duidelijk aangetekend worden dat het al dan niet halen van doelen lastig vast te stellen is door het ontbreken van duidelijke meetbare doelen.

Outcomedoelstelling voor duurzame interetnische contacten

Wat betreft het einddoel van de regeling Ruimte voor Contact concluderen we dat deze in de doelstellingen van projecten nauwelijks expliciet genoemd worden. Slechts enkele aanvragen gaan expliciet in op duurzame contacten en als men dit doet, is het niet geoperationaliseerd of gekwantificeerd. We zien hier drie hoofdredenen voor:

1. sommige projecten focussen niet rechtstreeks op het bevorderen van duurzame interetnische contacten, maar wel om deze op termijn mogelijk te maken. Dit doen zij door goede randvoorwaarden te creëren, zoals het aanpassen van speelvoorzieningen in samenspraak met buurtbewoners. De projecten leveren dus op zichzelf geen duurzame interetnische contacten op tijdens of direct na het project.
2. projecten beschouwen hun activiteiten als eerste opstap/eerste fase in een proces richting duurzame interetnische contacten, bijvoorbeeld door allochtone vrouwen eerst uit een isolement te halen. In wijken waar weinig tot geen interetnische contacten zijn, kan niet verwacht worden dat als gevolg van één project de sociale structuur in zo'n wijk volledig verbetert. De projecten staan aan het begin om dit langdurige proces in werking te stellen.
3. een ander project bewerkstelligt ontmoetingen en vindt dat het aan mensen zelf is om verder contact uit te diepen.

Wat betreft de eerste twee redenen beschouwen projecten zichzelf dus als facilitator, waarbij duurzame interetnische ontmoetingen na langere tijd gerealiseerd kunnen worden. Dit lijkt ook overeen te komen met de wijze waarop het Ministerie van projecten verlangt hoe zij de hoofddoelstelling van de regeling realiseren (zie onderstaand kader). Voor de derde genoemde reden geldt dat er in feite geen elementen zijn ingebouwd om herhaalde ontmoetingen na afloop van het project te bevorderen, zoals wel de bedoeling is vanuit de regeling.

Uit: Toelichting Regeling Ruimte voor Contact

Vereist is dat in de toelichting bij een project goed gemotiveerd wordt in hoeverre het project zal leiden tot herhaalde (interetnische) ontmoeting na afloop van het project. Uiteraard kan geen enkel project van tevoren de garantie bieden dat het na afloop leidt tot herhaalde ontmoeting, maar er kunnen wel elementen worden ingebouwd om dat te bevorderen. Bijvoorbeeld de inrichting van een ontmoetingsruimte, de verkleuring van het ledenbestand van een sportvereniging of een samenwerkingsverband tussen een witte en een zwarte school.

Indien de eigen geformuleerde doelstellingen van de projecten worden bekeken, zien wij weinig expliciete doelformulering (wat betreft duurzame contacten), maar wel een indirecte of anders omschreven doelstelling terug. Men spreekt over bijvoorbeeld over 'vergroten saamhorigheid in de wijk' of 'bevorderen van integratie tussen vrouwen van verschillende culturen'. Veel projecten organiseren ontmoetingen of activiteiten, zodat contacten tussen mensen van verschillende komaf ontstaan.

Realisatie duurzame interetnische contacten

Geen van de 10 projecten heeft zelf een goede inschatting durven maken van het aantal gerealiseerde duurzame interetnische contacten. We hebben op basis van de gegevensverzameling daarom een grove inschatting gemaakt. Deze is als volgt: bij twee projecten zijn veel duurzame contacten ontstaan (100-500), waarvan bij één project echter voornamelijk tussen allochtonen. Bij één project zijn er in kwantitatieve zin niet veel contacten gerealiseerd (zo'n 50), maar zijn er wel veel waardevolle contacten opgebouwd die grote impact hebben op de deelnemers. Vervolgens zijn er enkele (zo'n 5-20) duurzame contacten ontstaan bij een drietal projecten. Bij vier projecten zijn er (nog) geen duurzame contacten ontstaan. Van de 10 onderzochte projecten beschouwen wij één project als zeer succesvol als het gaat om het realiseren van *directe* duurzame interetnische contacten, drie projecten beschouwen wij succesvol, 5 projecten als matig succesvol en één project

als totaal niet succesvol. Overall beoordelen wij de projecten als redelijk succesvol in het realiseren van *directe* duurzame interetnische contacten.

Echter Ruimte voor Contact gaat ook om het creëren van randvoorwaarden of elementen voor (latere) duurzame interetnische contacten, zoals het inrichten van een (buiten)ruimte. Voor de vier projecten waar nog geen duurzame contacten zijn ontstaan, is het van belang te weten of er elementen ingebouwd zijn die herhaalde ontmoetingen mogelijk maken en/of dat door projecten op termijn op buurtniveau publieke familiariteit (zie hoofdstuk 2) kan ontstaan. Bij drie van de vier projecten is dit het geval, er is dus zeker kans dat hier op termijn duurzame interetnische contacten ontstaan of ten minste dat er meer saamhorigheid op buurtniveau ontstaat, omdat mensen elkaar op straat herkennen. Ter aanvulling: bij de zes projecten die nu reeds duurzame contacten hebben gerealiseerd, zien wij bij alle zes ingebouwde elementen terugkomen voor herhaalde ontmoeting en/of vergroten van de publieke familiariteit. Ten aanzien van publieke familiariteit merken we dat ook dit element niet te kwantificeren is, maar dat hier hooguit indicaties verkrijgbaar zijn of dit plaatsvindt. Het is vervolgens de vraag in welke mate een Ruimte voor Contact-project hierbij een rol heeft gespeeld.

Voorbeeld: duurzame interetnische ontmoeting

De vrijwillige moeders van het Rugzakproject⁸ komen iedere week bij elkaar. De vrouwen zijn van Nederlandse, Turkse, Marokkaanse, Iranese en Irakese afkomst en zijn met elkaar bevriend geraakt. Ze vertellen dat ze zich hier thuis voelen en vrij om over alles te praten. Voor een deel van de vrouwen is dit een moment waar ze de hele week naar uitkijken. Het onderling vertrouwen is groot en er wordt vrijuit over alle onderwerpen gesproken.

Intensiteit contacten

Bij de tien onderzochte case studies is nagegaan welke vormen van contacten zijn ontstaan. We maken onderscheid in:

- lichte vormen van contact (elkaar op bijeenkomsten ontmoeten, elkaar begroeten, kennis opdoen over elkaars cultuur en positiever over elkaar gaan denken). Dit soort contacten kunnen tevens bijdragen aan de door de RMO genoemde publieke familiariteit (zie hoofdstuk 2);
- iets zwaardere institutionele contacten (samen lid worden van vereniging of activiteiten samen bezoeken en zelf activiteiten gezamenlijk opzetten);
- zware informele vormen van contact (elkaar helpen, thuis uitnodigen en vriendschappen).

Deze drie vormen kunnen tevens ingedeeld worden naar type verbinding (zie hoofdstuk 2). We komen dan tot de volgende nieuwe indeling:

Nieuwe indeling type verbindingen

Niveau 0: publieke familiariteit: elkaar herkennen zonder dat er sprake is van directe ontmoeting

Niveau 1A: Lichte affectieve band: lichte vormen van contact zoals ontmoetingen

Niveau 1B: Zware affectieve band: thuis uitnodigen, vriendschappen, elkaar helpen

Niveau 2: Sociale banden: samen lid worden of samen iets organiseren

Niveau 3: Transacties: rationele ruil-relatie

Niveau 4: Interdependenties: afhankelijkheid

De regeling Ruimte voor Contact is met name bedoeld voor projecten op niveau 1A, 1B en 2.

De meest voorkomende soort contacten zijn de lichte vormen van contact (1A; elkaar ontmoeten, elkaar begroeten en positiever denken over elkaar). Dit wordt bij nagenoeg alle projecten gerealiseerd. Met enige regelmaat wordt ook gemeld dat men buiten het project om deze vorm van

⁸ Het Rugzak project is een project op twee basisscholen. Hier worden wekelijks rugzakken uitgeleend aan kinderen met daarin educatieve spelletjes om met meerdere kinderen te spelen. Kinderen krijgen samen een rugzak mee. Dit bevordert niet alleen het contact tussen de kinderen die samen spelen maar ook tussen de moeders van deze kinderen.

contact op straat of in winkelcentra heeft. De meer institutionele contacten komen bij ongeveer de helft voor. De zware informele vormen tenslotte komen bij ongeveer een derde van de projecten voor (niveau 2). In hoofdstuk 2 hebben wij op basis van het RMO advies aangegeven dat een focus op alleen de 'zware informele' vormen van contact te beperkt is: projecten zouden volgens de RMO juist ook andere vormen van contact moeten nastreven, zoals de hierboven genoemde institutionele contacten en lichte vormen van contact. Projecten slagen hier dus goed in. Het RMO heeft aangegeven dat er een nieuwe manier van verbinden is via de infrastructurele benadering oftewel geïntegreerd in de dagelijkse routine van mensen. We vinden bij 5 van de 10 case studies deze benadering al terug: ontmoetingsruimte bij een school, samen sporten, speelplekken aanpassen (2 keer) en een ontmoetingsruimte binnen een flat.

5.1.3 Effecten naar niveau

Ruimte voor Contact-projecten kunnen effect hebben op de deelnemers (individueel niveau), maar ook op een breder niveau van groepen, wijken, steden en organisaties.

Effecten voor individuen

Uit de tien case studies blijkt op individueel niveau zeker sprake van effecten. Er zijn duidelijke veranderingen waarneembaar voor sommige deelnemers. Bij vier van de tien onderzochte projecten ging deze impact onder deelnemers niet verder dan buurtbewoners leren kennen en/of kennis maken met andere culturen (licht affectief). Bij zes van de tien projecten waren er voor individuen ook effecten met een grotere impact, zoals sociale activering of duurzame vriendschappen (zwaar affectief). De variëteit in impact geldt tussen projecten, maar ook binnen een project. Bij veel projecten wordt een kleine groep buurtbewoners actief betrokken om iets te gaan doen voor de wijk, zodat onderling duurzame contacten ontstaan. Bij de wijkactiviteiten zelf ontstaan voor een grote groep deelnemers meestal wisselende contacten, omdat men elkaar soms wel en soms niet treft bij georganiseerde activiteiten. Hieruit ontstaan veelal geen duurzame verbindingen en voor hen zijn de individuele effecten niet groot.

Zoals gezegd is er voor individuele deelnemers een grote variëteit in impact die de deelname aan een Ruimte voor Contact-project heeft gehad. Dit varieert van het bijwonen van een leuk feest of een zinvolle discussieavond tot aan het doorbreken van het eigen isolement.

We zien bij de projecten de volgende effecten meerdere malen teruggekomen (gerangschikt naar mate van impact):

- andere buurtbewoners leren kennen;
- kennis maken met andere culturen/betere of andere beeldvorming over andere etnische groepen;
- sociale activering: doorstroom naar vrijwilligerswerk, regulier welzijnswerk, sportverenigingen of betaald werk;
- empoweren: zelf initiatief nemen om activiteiten op te zetten. Dit gebeurt vaak tijdens het project, soms ook als gevolg van deelname aan het project;
- emancipatie van allochtone vrouwen: sterkere rol ten opzichte van de eigen partner en meer vrijheid om zelf te beslissen welke vrije tijdsbesteding men doet;
- uit sociaal isolement gehaald.

Dit overzicht laat zien dat Ruimte voor Contact voor sommige individuen een springplank is geweest om zelf meer te ondernemen en sociale relaties aan te knopen. De variëteit aan impact heeft te maken met de mate waarin men betrokken is geweest bij het project, de sociale positie die men had voor deelname aan het project en de eigen houding tegenover allochtonen/autochtonen. Bij *mate van betrokkenheid* moet gedacht worden aan het verschil van wijkbewoners die intensief betrokken worden en ook de uitdaging zijn aangegaan om zelf activiteiten te organiseren versus buurtbewoners

die louter op activiteiten afkomen. De impact voor de eerste groep is logischerwijs veel groter. Iemands *sociale positie* is ook mede bepalend voor de impact: voor iemand die uit sociaal isolement gehaald wordt, heeft het project een grotere impact dan voor iemand die al een rijk eigen netwerk heeft. Ten derde bepaalt ook iemands houding de impact: veel projecten trekken 'welwillenden', dus mensen die al positief staan tegenover allochtonen en autochtonen. Voor deze mensen geldt dat beeldvorming vaak bevestigd of versterkt wordt. De impact is groter als men kritische bewoners weet te bereiken, iets wat in een aantal gevallen ook gelukt is.

Voorbeelden van effecten van geëvalueerde projecten:

Mensen die elkaar hebben ontmoet tijdens een kookactiviteit groeten elkaar wanneer zij elkaar tegenkomen op het schoolplein, op straat of in winkels. Op het schoolplein is duidelijk zichtbaar dat culturen met elkaar mixen. Een van de ouderconsulenten hierover: "Ik vind het altijd leuk wanneer ik naar de hoofdlocatie loop dat al die ouders van verschillende culturen met elkaar praten op het schoolplein. Nieuw zijn de vaders die praten met de Turkse en Marokkaanse moeders."

Er zijn contacten ontstaan tussen mensen met allerlei verschillende culturele achtergronden. Veel van de vrouwen die deelnemen zaten altijd thuis en hielden er geen sociale contacten op na. Door dit project zijn zij uit hun sociaal isolement gekomen. De vrouwen ervaren een grote betrokkenheid bij elkaar, ze steunen elkaar bij tegenslagen, ze komen bij elkaar voor de gezelligheid, ze leren van elkaars culturen. Ze leren hun burens en andere wijkbewoners kennen. Door het meer in contact komen met anderen, wordt hun zelfvertrouwen groter. Ze worden mondiger. Hiernaast integreren de vrouwen meer in de Nederlandse maatschappij. Dit komt enerzijds omdat ze door het project zelf daadwerkelijk meer contacten hebben. Maar het project stimuleert de vrouwen ook meer deel te nemen aan de maatschappij. In de twee vrouwengroepen is een aantal vrouwen doorgestroomd naar vrijwilligerswerk in de eigen wijk, sommige vrouwen stromen door naar taallessen, een aantal vrouwen neemt deel aan de levensbeschouwelijke groep, een aantal vrouwen zijn doorgestroomd naar taalonderwijs en een vrouw is doorgestroomd naar een reïntegratietraject.

Direct betrokkenen versus buitenstaanders

In alle case studies zijn bewust direct betrokkenen (subsidieontvanger en projectuitvoerders), deelnemers, maar ook buitenstaanders geïnterviewd (mensen die betrokken zijn bij de wijk, maar geen directe relatie hebben met het Ruimte voor Contact-project). Relevant is te bezien of direct betrokkenen andere effecten zien dan de buitenstaanders, die wellicht meer op afstand en objectiever naar de opbrengsten van een project kunnen kijken. Voor wat betreft de individuele effecten blijkt dat buitenstaanders dezelfde effecten waarnemen als direct betrokkenen, zij het dat zij vaak wel minder effecten duidelijk kunnen benoemen. Beiden delen dus de mening dat er op individueel niveau sprake is van effecten.

Effecten voor groepen

In hoofdstuk twee zijn we ingegaan op de etnisch culturele integratie. Dit vindt op zowel individueel als op groepsniveau plaats: bepaalde groeperingen (zoals Marokkanen) hebben een bepaalde positie binnen de wijk die ofwel vanuit de samenleving ofwel door de groep zelf veranderd kan worden. Beeldvorming speelt hierbij een grote rol.

Op groepsniveau blijken er bij 5 projecten enige effecten bereikt te zijn: aangegeven is dat deelnemers door hun contacten met andere groeperingen anders zijn gaan aankijken tegen andere groepen. Ruimte voor Contact heeft dus zeker een rol voor de beeldvorming en de etnisch culturele positie over allochtonen, waarbij wel moet opgemerkt worden dat dit alleen geldt op individueel niveau en dus niet op organisatorisch of institutioneel niveau (zie hoofdstuk 2). Hierbij geldt tevens dat het aantal individuen dat deelneemt aan een Ruimte voor Contact-project op wijkniveau naar verhouding klein is. Daardoor is er geen sprake van een verbetering van de etnisch culturele positie van bepaalde

groepen binnen een hele wijk. In onderstaand kader geven we een voorbeeld van veranderingen voor groepen als effect van een Ruimte voor Contact-project.

Veranderingen voor groepen

- I Het is van belang dat mensen met een verschillende afkomst goed met elkaar om kunnen gaan. Omdat er mogelijkheden zijn gecreëerd voor mensen om samen te komen, ontstaan verschillende inzichten in elkaars cultuur en leefwijzen. Dat is een positieve ontwikkeling en moet verder doorgetrokken worden. Voor de sociale controle zijn die interetnische contacten van belang, omdat er zo een veilig gevoel wordt gecreëerd in de buurt, waarbij bewoners elkaar op straat niet voorbij lopen, maar in staat zijn om aan de praat te raken en contact te onderhouden.
- II Er is door het project een andere houding tussen mensen ontstaan, omdat men andere ervaringen met elkaar heeft. Het effect is dat in de wijk wordt gezien dat allochtone mensen mee willen doen. Allochtonen en autochtonen weten de weg en kennen elkaar. Vroeger was het: we zien ze (de allochtonen) niet. Nu heeft men positieve ervaringen met elkaar en daardoor gaat men minder snel etiketteren.

Direct betrokkenen versus buitenstaanders

De waargenomen effecten voor groepen worden door zowel direct betrokkenen als buitenstaanders signaleerd.

Effecten voor buurt/wijk

Daar waar wij op individueel niveau soms een groot effect hebben geconstateerd, zien wij dit minder terugkomen op buurt- of wijkniveau. Grofweg bij vier projecten is sprake van enig effect voor de wijk, bij de andere zes projecten zijn er geen effecten op wijkniveau te constateren.

De genoemde effecten zijn:

- meer activiteiten/ontmoetingspunten in de buurt waardoor iets meer sociale cohesie is ontstaan;
- meer samenwerking tussen organisaties in de wijk, bijvoorbeeld een betrokken school is spil in de wijk geworden waardoor partijen aan elkaar zijn verbonden;
- wijkorganisaties kunnen allochtonen vinden, allochtonen kunnen betrokken worden, allochtonen kunnen nu als serieuze en volwaardige gesprekspartners gelden. Concreet ziet men dit terug in bijvoorbeeld het verkleuren van wijkcentra en wijkraden;
- verbetering van de sociale cohesie in de wijk: meer tolerantie en minder spanningen tussen verschillende groepen bewoners;
- betere wijkvoorzieningen, zoals een betere speelplek voor kinderen.

Direct betrokkenen, zoals subsidieontvangers en projectuitvoerders, zijn zelf ook bescheiden (en naar onze mening realistisch) over het effect van hun project voor buurten en wijken. Het project is een eerste stap voor verandering in de wijk. Men hoopt op een olievlekwerking: vanuit bestaande contacten worden er steeds meer onderlinge contacten gelegd. Het project zelf is slechts een klein onderdeel van een groter geheel om de wijk te veranderen. Men pleit daarom voor een multi-aanpak (fysieke en sociale herstructurering). Dit kan op lange termijn leiden tot meer sociale cohesie in de wijk. In een aantal gevallen vindt dit nu al plaats. Echter dit moet grotendeels door bewoners zelf worden opgepakt. Projecten, zoals de Ruimte voor Contact-projecten, kunnen hooguit hierin faciliteren.

Direct betrokkenen versus buitenstaanders

Voor wat betreft de buurt- of wikeffecten blijkt dat buitenstaanders in grote lijnen dezelfde effecten waarnemen als direct betrokkenen, zij het dat zij vaak in bredere zin effecten duidelijk kunnen benoemen. De geïnterviewde buitenstaanders zijn vaak personen die goed zicht hebben op hetgeen

in de wijk gebeurt en zien daarom soms beter welke culturen met elkaar mixen en wat er op straatniveau buiten het project om gebeurt. Beiden delen dus de analyse dat er op wijkniveau in beperkte zin sprake is van effecten is als gevolg van Ruimte voor Contact-projecten.

Effecten voor steden

Bij geen van de tien projecten hebben wij in deze fase een duidelijk zichtbaar effect voor de stad geconstateerd. Aangezien de projecten in grote steden in Nederland plaatsvinden, lijkt het ook niet realistisch om –ook als ze infrastructureel inzetten- op dit niveau een (grote) bijdrage te kunnen leveren.

Effecten voor deelnemende organisaties

Bij ongeveer de helft van de projecten zijn er veel effecten voor de deelnemende organisaties, bij de andere helft is dit enigszins het geval. De genoemde effecten zijn:

- uitbreiden van het professionele netwerk;
- uitbreiden van de potentiële doelgroep voor activiteiten;
- organisaties worden adviseur bij vraagstukken op dit terrein, uitvoerders worden experts;
- vrijwilligersorganisaties zijn geprofessionaliseerd;
- succesvolle activiteiten worden onderdeel van het reguliere welzijnsaanbod of worden gekopieerd naar andere wijken;
- kennis en ervaring over (al dan niet succesvolle) methodieken.

Direct betrokkenen versus buitenstaanders

Het spreekt voor zich dat direct betrokkenen beter kunnen aangeven wat de effecten voor organisaties zijn dan buitenstaanders. Van belang is wel dat duidelijk blijkt dat buitenstaanders veel waardering uitspreken voor de inspanningen van organisaties en de behaalde resultaten van de organisaties bij de Ruimte voor Contact-projecten.

Succesvolle methodieken

Bij de tien case studies zijn de volgende succesvolle methodieken naar voren gekomen:

- nauwe samenwerking tussen moskee en kerk leidt tot een grote achterban voor interetnische ontmoetingen;
- bewust mixen aan de hand van een kleurkaart bij binnenkomst van activiteit;
- uitvoerende organisaties die een interculturele achtergrond hebben, kunnen vaak makkelijk toegang krijgen tot diverse groeperingen;
- een school lukt het wel om kooklessen voor meisjes op te zetten, terwijl een welzijnsorganisatie in dezelfde wijk dit niet lukte. Dit komt omdat ouders hun kinderen makkelijker toevertrouwen aan een school;
- in een project in verschillende wijken bleek het makkelijker een interculturele groep mensen aan zich te binden als dit onderdeel niet expliciet benoemd werd ten opzichte van een wijk waarin dit wel expliciet benoemd werd;
- contacten tussen kinderen lopen makkelijker dan tussen volwassenen, gebruik kinderen dus als eerste opstap om ouders te mixen;
- werving via sleutelfiguren/persoonlijke benadering gaat veel beter dan flyers en krantenberichten;
- in sommige projecten is het onderscheid allochtoon-autochtoon minder van belang dan het onderscheid tussen lage en hoge economische klasse;
- niet problematiserende invalshoeken zoals muziek, eten en sport zijn goede activiteiten om groepen te laten mixen.

Eindconclusie

Veel projecten behalen zinvolle resultaten bij de direct betrokken deelnemers of de indirect betrokkenen. Bij vier van de tien projecten zit dit op het niveau van 'kennis maken' met elkaar. Meestal

nemen hier naar onze inschatting vooral welwillenden aan deel en niet zozeer de groep van niet-geïnteresseerden en/of met een negatieve houding ten opzichte van allochtonen/autochtonen. Voor de groep van welwillenden blijken naar onze inschatting veelal positieve resultaten te worden geboekt wat betreft onderlinge kennismaking en versterking van een positieve beeldvorming.

Bij zes van de tien projecten worden voor kleinere aantallen deelnemers ook effecten met een grotere impact geboekt, zoals sociale activering en deelnemers uit het sociaal isolement halen. Omdat de aantallen veelal klein zijn, zijn er ook weinig effecten voor groepen te constateren. Soms is de beeldvorming over groepen verbeterd, maar dit geldt dan voor enkele buurtbewoners en niet voor een aanzienlijk deel van de buurtbewoners.

De meeste projecten (niet alle) zijn relatief kleinschalig en effecten op wijkniveau worden dan ook slechts in een beperkte mate geboekt. We constateren bij vier van de tien projecten een beperkte invloed op wijkniveau, bij de andere zes projecten is er geen effect op wijkniveau. De problematiek in wijken is vaak complex en Ruimte voor Contact-projecten focussen op een klein, maar relevant onderdeel daarvan. Ruimte voor Contact-projecten zijn te kleinschalig om op stadsniveau nu al iets teweeg te brengen.

Bij de helft van de projecten is duidelijk sprake van versterking van de organisaties. Dit betekent dat men meer samenwerkt, men professioneler is geworden en men beter een doelgroep kan bereiken. Tot slot is een aantal succesvolle methodieken geconstateerd.

5.1.4 Verklarende factoren

De projecten die er in slagen duurzame interetnische contacten te realiseren zijn op een aantal factoren vergeleken met de projecten waarbij dit (nog) niet gelukt is. Hierbij is tevens gebruik gemaakt van de input die experts gegeven hebben (zie volgende paragraaf) en ons theoretisch kader van hoofdstuk 2. Er komen hierbij enkele opvallende verschillen naar voren die mogelijk een verklaring geven voor het al dan niet realiseren van duurzame interetnische contacten. Enige terughoudendheid is geboden, omdat het om een aantal van slechts tien projecten gaat.

Geforceerde ontmoetingen versus vanzelfsprekende ontmoetingen

Experts pleiten dat ontmoetingen niet geforceerd moeten worden, maar uit mensen zelf moeten komen. Vanzelfsprekende ontmoetingen zijn van belang. Vanuit het RMO advies wordt gepleit voor een infrastructurele benadering, oftewel vanzelfsprekende ontmoetingen, liefst ingebed in de dagelijkse routine.

Uit de analyse blijkt dat aanbodgerichte projecten die geforceerde ontmoetingen arrangeren er ook in kunnen slagen om duurzame interetnische contacten te realiseren. Dergelijke projecten kunnen op korte termijn leiden tot duurzame ontmoetingen. We pleiten dus zeker niet voor het afschaffen van dit soort activiteiten. Ook veel experts vinden zowel een infrastructurele benadering als de meer 'traditionele' ontmoetingsactiviteiten van belang.

Voorbeeld: 'geforceerde' ontmoetingen die werken

De deelnemers willen graag activiteiten blijven ondernemen. Om de week is er een vrije inloop in een ruimte van het buurtcentrum en worden plannen gemaakt voor de andere week. In de andere week vinden ontmoetingsactiviteiten plaats: een combinatie van "Levensverhalen vertellen", "Koken met verschillende culturen" en fietsactiviteiten. Het is de bedoeling dat twee vrijwilligers (autochtoon en allochtoon) op den duur deze activiteiten gaan begeleiden. Zij worden nu gecoacht door een professional. Om deze groep te begeleiden is de handleiding "Levensverhalen" geschreven. De vrouwen geven aan dat ze uitzien naar deze bijeenkomsten en gezamenlijk veel dingen organiseren. Sommigen koken bij elkaar en leren daardoor de gezinnen kennen. Samen ontbijten bij IKEA (voor € 1 p.p.) was ook een initiatief uit de groep. De dames beschikken over elkaars telefoonnummer en ontmoeten elkaar ook buiten de georganiseerde bijeenkomsten op het schoolplein, in het winkelcentrum, het buurthuis en thuis.

Bereidheid van mensen

De bereidheid (en ook de benodigde sociale vaardigheden) van buurtbewoners om iets met anderen te doen, zijn erg bepalend voor het succes van een project (zie hoofdstuk 2 positieverwerving en positietoewijzing). De kritische experts menen dat Ruimte voor Contact-project met name welwillenden ten opzichte van interetnisch contact bereikt en dat dus de effecten met name optreden voor deze groep die toch al een positieve houding heeft. Verder wijzen experts erop dat het voor het slagen van een project essentieel is dat zowel autochtonen en allochtonen bereidheid tonen om in elkaar te investeren: integratie moet van twee kanten komen.

We constateren bij zes van de tien projecten dat er vooral welwillenden bereikt worden. Echter de vier projecten die ook andere personen werven, zoals sociaal geïsoleerden, lijken er beter in te slagen om duurzame contacten te realiseren dan projecten waar alleen welwillenden bereikt worden. Deze projecten hebben meer oog voor de verschillende fasen van toeleiding richting duurzaam interetnisch contact (zie hoofdstuk 3). Het gaat eerst om vertrouwen winnen, dan om ontmoeting binnen de eigen groep en als dit goed verloopt kan men ook ontmoetingen van personen uit andere groeperingen aan. Projecten geven aan dat het soms erg lastig is deze mensen binnen te halen en bij zich te houden, maar als dit lukt, zijn deze mensen bereid om structurele contacten aan te gaan. Welwillenden zijn blijkbaar vaker mensen die vluchtige contacten hebben, waarschijnlijk omdat ze vaker een eigen sociaal netwerk hebben en niet om deze reden structureel contact wensen met andere personen. Bij veel projecten blijkt dat zowel allochtonen als autochtonen bereid zijn om te investeren in ontmoeting. Soms slagen projecten er niet in om beide doelgroepen bereiken (meestal autochtonen), zodat interetnische uitwisseling moeilijker van de grond komt. Toch zien wij met regelmaat dat het bij ontmoeting blijft en er geen doorslag richting duurzame, herhaalde ontmoeting vanuit de mensen zelf gemaakt wordt. Blijven faciliteren is hier dus feitelijk noodzakelijk.

Competenties van mensen spelen ook een rol op de effecten die bereikt kunnen worden. Bij twee projecten bleek dat het empoweren van buurtbewoners te hoog gegrepen was. Het is aan organisaties om dit vooraf of tijdens het project goed te kunnen inschatten.

Voorbeeld: Bereidheid als sleutel voor succes

Bewoners die langer in de wijk wonen zijn vaker bereid om deel te nemen aan activiteiten in de wijk, in tegenstelling tot de nieuwe bewoners. Het komt vaak voor dat mensen uit het bewonerscomité activiteiten of bezigheden bedenken. Er blijkt voldoende animo voor te zijn als dit bekend wordt gemaakt in de wijk. Maar op het moment van uitvoeren of deelnemen is de opkomst beneden verwachting en staan de initiatiefnemers er alleen voor. De nieuwe bewoners wonen in koopwoningen en zijn voornamelijk tweeverdieners die overdag werkzaam zijn en in het weekend andere prioriteiten hebben. Veel nieuwe bewoners hebben het te druk voor activiteiten in de natuurtuin of wijk en hebben sociale contacten vaak nog in hun oude wijk liggen. Het contact tussen oude en nieuwe bewoners is nog niet zoals gewenst. Het kost veel moeite om mensen bij elkaar te krijgen.

Kansrijke domeinen en invalshoeken

Experts hebben gewezen op de volgende kansrijke domeinen en invalshoeken:

- onderwijs en sport zijn kansrijke domeinen;
- niet problematiserende invalshoeken, zoals cultuur en sport, leveren een groot potentieel op;
- een diversiteit aan activiteiten biedt kans op grotere doelgroep;
- samen iets doen voor de buurt leidt tot duurzame interetnische contacten;
- projecten moeten een positief uitgangspunt hebben en de mogelijkheid tot het bespreken van gevoelige discussiepunten. Respect en autonomie moet als uitgangspunt dienen. Binnen projecten moet ook ruimte zijn voor een grote onderstroom mensen die onvrede heeft en verbitterd is;
- etniciteitsoverstijgende projecten zijn kansrijk, maar ook etniciteitsgerelateerde projecten zijn van belang.

Experts wijzen dus vooral op het belang om te zoeken naar invalshoeken waarbij mensen op basis van gelijkwaardigheid en vanuit een positieve houding elkaar kunnen ontmoeten in een niet problematiserende setting, maar eerder waar er gezamenlijke belangen en interesses zijn.

We hebben bovenstaande punten geanalyseerd voor onze tien projecten. Ten eerste komt naar voren dat er 8 projecten uit de welzijnshoek komen, er is dus weinig variatie. Er is 1 project uit de sportsector en 1 uit de onderwijssector, hiervan vinden wij er 1 succesvol en 1 niet.

Samen iets doen voor de buurt blijkt niet altijd een opmaat voor duurzaam interetnisch contact: soms zien mensen elkaar alleen bij werkgroepvergaderingen en niet daarbuiten. Er zijn echter ook goede voorbeelden: mensen bouwen nauwe contacten op met de andere buurtbewoners nadat men samen iets heeft opgezet voor de buurt (zie eerder genoemde Rugzakproject).

Er zijn zes projecten met een breed scala aan activiteiten, waarvan er 4 succesvol zijn, dit onderdeel lijkt dus van belang.

Een positief uitgangspunt met mogelijkheid om gevoelige onderwerpen te bespreken vinden wij bij 1 project sterk terug. Hier komen echter vooral welwillenden, die veelal niet structureel met elkaar betrokken (willen) blijven. Er zijn wel andere succesvolle projecten die dit kader als onderdeel van hun project hebben aangeboden en hier heeft het wel geleid tot meer duurzame contacten. Het lijkt dus beter dat dit een onderdeel is van een project en geen hoofddoel. Het belang van experts om ook gehoor te geven aan de grote groep die onvrede heeft, is niet terug te vinden bij onze tien projecten, men heeft hier nog geen oog voor.

Slechts 1 project kwalificeren wij als helemaal etniciteitgerelateerd, alle anderen zijn in opzet etniciteitsoverstijgend, hoewel enkele etniciteitsgerelateerde ontmoetingsactiviteiten hebben (zoals organisatie Lichtjesfeest en Iftarmaaltijden). Etniciteitsgerelateerd is vooral van belang voor meer kennis over elkaars cultuur, wat wel een belangrijk onderdeel kan zijn voor het hele proces richting duurzame contacten. In grote lijnen zien we wel dat dit etniciteitsgerelateerde activiteiten zelden leiden tot duurzame contacten.

Voorbeeld van een etniciteitsgerelateerde activiteit

De opkomst hangt erg af van het type activiteit. Vooral wijkfeesten kennen een hele hoge en diverse opkomst. Zo waren er bij een wijkfeest voor jongeren ruim 300 jongeren en bij een feest ter opening van een speeltuin zijn 600 bezoekers van allerlei etnische achtergronden geweest. Er gaan wel veel mensen naar de religieuze feesten, maar dit is voornamelijk uit de eigen achterban. De projectorganisatie probeert hier inwoners van andere geloofsovertuigingen meer bij te betrekken, onder meer door middel van uitleg van de tradities en gebruiken. Op het Hindoestaanse lichtjesfeest zijn ongeveer 100 bezoekers geweest. De ruime meerderheid komt uit de eigen achterban, maar ook andere geïnteresseerden zijn geweest (ongeveer een vijfde deel).

Goede opzet en uitvoering

Het realiseren van duurzame interetnische ontmoetingen vraagt om een goed doordachte opzet en uitvoering. Terugkijkend op de tien projecten kan vastgesteld worden dat bij één van de tien projecten er bij de opzet nauwelijks elementen zijn ingebouwd om duurzame interetnische ontmoetingen te realiseren. Bij dit project is niet nagedacht welke spin-off het beste kan plaatsvinden nadat mensen elkaar enkele malen ontmoet hebben om met elkaar te discussiëren. Dit project heeft dan ook weinig tot geen duurzame interetnische contacten opgeleverd.

Experts melden dat projectdoelen helder moeten zijn en dat de keuze voor type project (bijvoorbeeld al dan niet etniciteitoverstijgend) moet afhangen van onder andere het netwerk en de samenstelling van de bevolking in de wijk. Wij zien dat binnen de tien projecten vaak een degelijke opzet is gekozen en er heldere doelen zijn geformuleerd. Aanvragers maken vaak een degelijke analyse van de wijk en weten vaak ook al wie zij gaan betrekken. Wij zien echter geen sterke relatie met de keuze voor het type project. Dit heeft bij veel projecten geleid tot problemen bij de uitvoering of het realiseren van duurzame contacten. Ter illustratie: bij één project zijn er nauwelijks autochtonen uit de gewenste doelgroep in de wijk, waardoor interetnische contacten niet haalbaar zijn. Dit project had wellicht een bredere aanpak moeten kiezen door bijvoorbeeld een aanpalende gemengde wijk er meer bij te betrekken.

Bij meerdere projecten zien wij veel potentie richting realisatie van duurzame contacten, maar constateren we dat door problemen tijdens de uitvoering de contacten niet tot stand zijn gekomen of sterk vertraagd. De problemen liggen deels buiten de projectorganisaties om (het betreft vaak vooral samenwerking/afstemming met de gemeente), maar bij ongeveer de helft van de projecten gaat er bij de uitvoering iets mis waardoor er minder contacten zijn gerealiseerd dan in potentie zou kunnen in onze ogen. Het gaat hierbij om zaken als: slechte onderlinge samenwerking, geen goede werving onder buurtbewoners, verkeerde inschatting wat bewoners zelf kunnen en verkeerde inschatting van slagkracht eigen organisatie.

Goede accommodatie

Experts melden dat een goed gebouwde accommodatie en locatie zorgt dat mensen er zorgvuldiger mee omgaan. Bij projecten waar speelplekken zijn aangepast lijkt dit bevestigd te worden. Nu er een mooie speelplek is, zijn mensen meer betrokken, maar toen het lange tijd braak lag, haakten veel mensen af. Ook de ligging van de accommodatie blijkt soms erg belangrijk: bij twee projecten leiden een kleine verhuizing van de locatie tot een veel mindere betrokkenheid van buurtbewoners.

Netwerken van organisaties

Verder van belang zijn de sociale netwerken van organisaties binnen buurten. Projecten slagen met name als men een eigen achterban kan mobiliseren, en/of als men een netwerk van professionals heeft voor de uitvoering. Een goede professionele infrastructuur in de wijk is essentieel: een project had met name succes omdat er veel organisaties bij startconferentie kwamen, terwijl een ander

project nauwelijks van de grond is gekomen, omdat ze juist geen deelnemers bij de eerst overleg weten te vinden.

5.2 Monitor en experts

In deze paragraaf gaan wij in op opbrengsten van Ruimte voor Contact-projecten van 8 reeds afgeronde projecten die mei 2008 monitorvragen over opbrengsten hebben ingevuld. Ten tweede behandelen wij de mening van experts die wij specifiek over dit thema hebben ondervraagd.

5.2.1 Monitor

In mei 2008 hebben bij de jaarlijkse monitor onder alle Ruimte voor Contact projecten in totaal 8 projecten vragen beantwoord over de effecten van hun project. Dit waren de projecten die volgens eigen zeggen geheel afgerond waren. In deze subparagraaf zoomen wij in op deze acht projecten. Dit zijn dus andere projecten dan de 10 case studies, wel komen zij ook uit de eerste tranche van 54 Ruimte voor Contact-projecten. Het betreft informatie van de subsidie-ontvangers zelf, afkomstig uit de monitor.

Doelen bereikt

Bij twee van de acht afgeronde projecten zijn de doelen uit de regeling niet of nauwelijks bereikt, maar zijn wel andere doelen bereikt. Als toelichting noemt men:

- de deelname van autochtonen bleef achter;
- lager bereik van de doelgroepen, omdat veel activiteiten niet zijn uitgevoerd.

Beide projecten waren projecten met jongeren. De andere behaalde doelen zijn bij één project toegelicht: een hoog bereik onder allochtone meisjes.

Bij vijf projecten zijn de doelen volledig bereikt zoals men vooraf heeft aangegeven bij de subsidie-aanvraag (volgens de subsidie-ontvangers zelf). Eén project geeft aan dat de doelen zijn bereikt en dat er zelfs meer doelen gerealiseerd zijn dan stond aangegeven in de projectaanvraag. Men doelt dan op meer behoefte aan uitwisseling dan gepland was.

Tabel 5.1: Bereik doelen ten opzichte van beoogde doelen

	Afgeronde projecten
Niet of nauwelijks, ook geen andere	0 (0%)
Niet of nauwelijks, wel andere	2 (25%)
Volledig	5 (63%)
Volledig en zelfs meer	1 (13%)
Totaal	8 (100%)

Bron: Monitorenquête

Duurzame contacten gerealiseerd

Bij vier van de acht afgeronde projecten is men er enigszins in geslaagd om interetnische contacten te realiseren, bij drie projecten is dit in aanzienlijke mate gelukt en bij één project is dit in zeer grote mate gelukt. Wanneer door de subsidie-ontvangers is aangegeven dat men de resultaten kan aantonen, geeft men aan dat dit te kunnen door:

- een mondelinge evaluatie;
- spontane reacties die zijn gegeven en ervaringen die zijn genoemd;
- kinderen van beide scholen hebben nu contact via e-mail en persoonlijk contact;
- berichten in de media.

Projecten hebben contacten tussen beide groeperingen mogelijk gemaakt, maar bij slechts enkele projecten (2 van de 8) leidt het tot langdurige structurele ontmoetingen. Genoemde aantallen van duurzame interetnische contacten (3 van de 8 konden een getal noemen) liggen tussen de 25 en 200.

Effecten

Bij zeven van de acht afgeronde projecten noemden de subsidie-ontvangers effecten. Dit zijn:

- meer sociale activering/vrijwilligerswerk/meer deelname aan sport- of culturele activiteiten (6);
- minder spanningen tussen bevolkingsgroepen in de wijk (5);
- meer tolerantie/minder discriminatie (4);

De meeste projecten hebben verder naar eigen mening een beetje bijgedragen aan een betere integratie in de wijken van hun project. Men is dus enigszins voorzichtig/bescheiden in het effect van hun project op het vlak van integratie op wijkniveau.

5.2.2 Experts

Om het inzicht in de mogelijke opbrengsten nader aan te vullen is in 2008 een aantal –met name externe, niet direct betrokken- experts bevestigd. Dit is op 2 manieren gebeurd:

1. een digitale enquëtering in september 2008 (Spifertechneek), ingevuld door 18 experts;
2. gevolgd door een expertbijeenkomst op 26 september 2008, waaraan 9 experts deelnamen. In het bijzonder twee thema's werden hier nader uitgediept: etniciteitgerelateerde of etniciteitoverstijgende projecten en het bereiken van de juiste mensen.

Hierbij zijn de volgende bevindingen naar voren gekomen (zie ook 'Experts over de opbrengsten van Ruimte voor Contact', Oberon oktober 2008):

Meer duurzame interetnische contacten worden van groot belang gevonden

Er is een grote 'sense of urgency' onder de betrokken experts. Men acht het van groot belang dat er meer duurzame interetnische contacten ontstaan in Nederland. 'In een tijdperk van makkelijke beeldvorming over kloven, is contact vaak van ontvullende aard'.

'Ruimte voor Contact heeft effect, maar dat kán alleen maar bescheiden zijn in de context van brede invloedsfactoren'.

De experts verwachten geen grote effecten van Ruimte voor Contact-projecten op duurzame interetnische contacten, maar hooguit lichte effecten en dan met name op kleinschalig niveau (individu en buurt). Op wijkniveau bijvoorbeeld zijn de effecten minimaal omdat wijken groot en complex zijn en dat projecten hier weinig aan kunnen veranderen. Verder is aangegeven dat duurzame interetnische contacten beïnvloed worden door een brede context van sociale, economische en politieke factoren. Zo zijn de landelijke politiek en media belangrijke invloedsfactoren wat de onderlinge beeldvorming betreft, wat weer effect heeft op de bereidheid om relaties aan te gaan. Ondanks deze inschatting van een hooguit beperkte invloed, wordt de Ruimte voor Contact-regeling toch als zinvol en waardevol beschouwd.

Experts onderscheiden diverse effecten

Een (neven)effect van de Ruimte voor Contact regeling is dat er in het algemeen meer aandacht komt voor het onderwerp interetnisch contact. Op lokaal niveau leiden Ruimte voor Contact-projecten soms tot meer samenwerking, tot een netwerk van professionals, wat weer tot nieuwe initiatieven kan leiden.

Een ander (neven)effect is dat de projecten een brede discussie teweegbrengen over geschikte methodieken voor het realiseren van duurzaam interetnisch contact. Uit de monitoring en evaluatie zou duidelijkheid moeten worden verkregen op dit vlak.

Nog een ander effect van de stimuleringsregeling is dat instellingen zien dat de landelijke politiek ook positief wil investeren in integratie en 'niet alleen een streng toelatingsbeleid voert'.

De infrastructurele benadering versus de 'kortstondige ontmoetingen'

De meer infrastructurele benadering (à la het eerdergenoemde RMO-advies) wordt in het algemeen van grote waarde bevonden. Toch benadrukken veel experts dat daarmee het belang van de andersoortige 'ontmoetingsactiviteiten' niet aan de kant moet worden geschoven (hoewel de meningen verdeeld zijn). Ook kortstondige ontmoetingen kunnen effect hebben op de beeldvorming van personen, zo wordt gemeld.

Een breed palet aan activiteiten is van belang

Of een autochtone dan wel een allochtone organisatie het project uitvoert is volgens de experts niet bepalend voor succes. Dit geldt ook voor verschillen in locatie (binnenruimte/buitenruimte), doelgroep (ouderen/jongeren; vrouwen/mannen) of wijk (wijk met problemen/zonder problemen). Waar het wel om gaat is dat uitgaande van het te bereiken doel wordt bepaald wat de beste methodiek is. Een breed palet aan activiteiten kan zo een rol spelen in het uitbreiden van duurzame interetnische contacten. Een belangrijk facet daarbij is *fasering*: niet iedereen is direct klaar voor interetnische contacten. Specifieke activiteiten kunnen nuttig zijn, zoals:

- bijeenkomsten waar autochtonen hun onvrede en ongenoegen kunnen uiten (doel: kanaliseren van negatieve gevoelens);
- activiteiten erop gericht om doelgroepen uit een isolement te halen, zoals bepaalde groepen oudere allochtone vrouwen (doel: sociale activering).

Het bereik van de juiste doelgroepen

Een risico van een aantal projecten is dat vooral mensen deelnemen die al positief staan tegenover interetnisch contact of dergelijke contacten al veel hebben. Dan zal het uiteindelijke effect van het project slechts beperkt zijn. Dit risico speelt vooral een rol bij projecten die expliciet gericht zijn op interetnische of interculturele kennismaking.

Belangrijk verder voor het bereiken van de juiste doelgroep zijn de houding van de uitvoerende partij en een lokaal netwerk. Het inzetten van sleutelfiguren in de wijk kan er voor zorgen dat de juiste individuen worden bereikt. Ook is het van belang dat geïsoleerde groepen niet worden buitengesloten. Het is niet per definitie zo dat deze groepen niet wensen deel te nemen aan een project.

Zowel etniciteitgerelateerde als etniciteitoverstijgende projecten kunnen zinvol zijn

De meerderheid van de experts geeft aan dat beide typen projecten waardevol zijn. De keuze voor het type project hangt samen met de doelgroep, de doelstelling en de samenstelling van de wijk.

Etnisch specifieke projecten kunnen bijvoorbeeld worden ingezet als er sprake is van verbittering bij groepen in de wijk. Projecten die etniciteitgericht werken, kennen meestal meer regie en zetten minder in op vanzelfsprekende ontmoetingen. In vergelijking met etniciteitoverstijgende projecten is de kans daarom groter dat het project na afloop uit elkaar valt.

Met etniciteitoverstijgende projecten op het vlak van bijvoorbeeld kunst en sport worden mensen betrokken bij het project vanuit een gemeenschappelijke interesse. Volgens de experts moeten ontmoetingen niet geforceerd worden, maar uit mensen zelf komen. 'Op een onbevangen, creatieve wijze zoeken naar wat mensen samen kunnen doen is raadzaam. Dat maakt etniciteitoverstijgende projecten kansrijk.'

Projecten op de domeinen Sport en Onderwijs worden van groot belang geacht

Onderwijs en Sport springen eruit als het gaat om de domeinen die het meest kansrijk worden geacht voor de realisatie van duurzame interetnische ontmoetingen. Ook wordt Werk als een kansrijk domein genoemd. Daarna volgen Cultuur en Wonen, en dan weer op afstand gevolgd door Welzijn. Toch vormen welzijnsinstellingen ongeveer de helft van alle Ruimte voor Contact-subsidie-ontvangers. We

hebben zelf het idee dat Welzijn door velen wordt geassocieerd als vooral een organisator van ontmoetingsactiviteiten. Dat vanuit Welzijn ook bijvoorbeeld de kinderopvang en de buitenschoolse opvang worden georganiseerd en deze sector dus ook zorgdraagt voor een aantal structurele basisvoorzieningen wordt hier volgens ons in veronachtzaamt. Hier speelt volgens onze inschatting een imago probleem.

Onderwijs en Sport scoren hoog vanwege de positieve insteek en de gedeelde belangen en interesses. In het verlengde hiervan worden ontmoetingen waarbij men samen lid wordt van een vereniging, als zeer kansrijk gezien.

De meest kansrijke projecten

Het meest kansrijk zijn volgens de experts die projecten die:

- zich richten op gedeelde belangen/interesses. 'Je hoeft niet perse te weten hoe de buurman zijn cultuur en godsdienst beleeft, maar wel wat je aan hem hebt';
- gelegenheid bieden voor vanzelfsprekende ontmoetingen;
- een positief uitgangspunt kennen en/of de mogelijkheid tot het bespreken van gevoelige discussiepunten.

De experts geven een veelheid aan punten waar Ruimte voor Contact-projecten zich volgens hen op moeten richten. Respect en de autonomie van mensen moet als uitgangspunt dienen. Het is belangrijk dat mensen het gevoel krijgen dat ze grip hebben op de eigen omgeving (dit maakt trots en leidt tot meer zelfvertrouwen). Het inzetten van goede intermediairs (makelaars) is erg belangrijk voor het bij elkaar brengen van mensen. Niet te problematiserende invalshoeken (zoals cultuur en sport) leveren een groot potentieel bereik op. Meerdere doelgroepen worden ook bereikt door te zoeken naar diversiteit in activiteiten. Daarnaast is het goed om in te spelen op eigen initiatief van mensen en ontmoetingen niet te forceren. Ook ontmoetingen waarbij een afhankelijkheidsrelatie ontstaat kunnen een bijdrage leveren aan duurzaam interetnisch contact. Het is hierbij echter van belang dat de persoon in de dominante positie voldoende respectvol en met een open houding in de relatie staat. Of een ontmoeting waarbij kennis over elkaars cultuur wordt uitgewisseld kansrijk is, daar zijn de meningen over verdeeld. Tot slot zou men zich moeten focussen op vanzelfsprekende ontmoetingen, waar eventueel een lichte regie op uitgeoefend kan worden.

De overdraagbaarheid van projecten

Een doel van Ruimte voor Contact is het inzicht bieden in welke projecten en methodieken succesvol zijn en die overdraagbaar maken. Ten opzichte van die overdraagbaarheid is er door enkele experts nog voor gewaarschuwd dat overdracht meestal niet werkt via 'blauwdrukken': het exact overnemen van activiteiten. Iedere situatie is toch weer specifiek en vraagt om aanpassingen en maatwerk.

5.3 Overall conclusies

Vooraf tekenen we aan dat het creëren van duurzaam interetnisch contact en het beïnvloeden van beeldvorming complexe doelen zijn, omdat er veel factoren op inwerken (denk aan de media, overig landelijk beleid, geweldsincidenten in Nederland en in het buitenland, maar ook factoren op bv. psychologisch niveau; vgl. §2.1). Van een regeling als Ruimte voor Contact kunnen dan ook –zoals nadrukkelijk vermeld door de geconsulteerde experts- a priori geen hele grote effecten worden verwacht op nationale schaal of op stedelijk niveau. Gezien de schaalgrootte, de omvang van de budgetten en de intensiteit van dergelijke projecten kunnen hooguit effecten worden verwacht op individueel niveau (deelnemers, bezoekers) en op buurt- en wellicht wijkniveau. De voorliggende vraag is of deze effecten daadwerkelijk worden bereikt.

Een eerste belangrijke conclusie is dat het gros van de geëvalueerde projecten resultaten heeft behaald, in termen van uitgevoerde activiteiten of genomen maatregelen en doelgroepbereik (we

noemen dit de output). We constateerden dat van de tien projecten één project minder dan de helft van de eigen outputdoelstellingen haalde, zes hebben ongeveer de helft ervan behaald en drie projecten (bijna) alle zelf geformuleerde outputdoelstellingen.

Maar wat is nu het effect van deze projecten in termen van de hoofddoelstelling van Ruimte voor Contact: het bereiken van duurzame interetnische contacten (allochtoon-autochtoon) of het creëren van de voorwaarden daartoe (de outcome)?

Strikt naar de RvC-criteria beoordeeld, is van de 10 geëvalueerde projecten er één niet succesvol, vijf achten wij matig succesvol, drie zijn succesvol en één is zeer succesvol. We constateerden dat twee geëvalueerde projecten die niet of matig succesvol zijn op het vlak van duurzame contacten, wel redelijk succesvol zijn op andere gebieden: dialoogbevordering en sociale activering van allochtone vrouwen. Bij enkele projecten maakt de RvC-bijdrage overigens een relatief klein onderdeel uit van een groter lumpsum-bedrag en kan er wat resultaten betreft alleen over het geheel worden gerapporteerd, niet over de specifieke RvC-bijdrage.

Onze beoordeling van het totale eindresultaat van de Ruimte voor Contact projecten typeren wij dan ook als redelijk succesvol.

Onze beoordeling is gericht op de eerste tranche van projecten (toegekend voor 1 maart 2007), waarbij moet worden vermeld dat de aanvraagprocedure in deze startfase enkele beperkingen kende:

- de indiëntermin was relatief kort;
- de criteria waren nog niet geheel duidelijk;
- de eerste beoordelingsronde is mede gezien het korte tijdspad soms te 'ruimhartig' geweest en weinig transparant.

Als gevolg hiervan zijn ook projecten toegekend met een nog matig uitgewerkte opzet. In de dieptestudie van 10 projecten zien we hier dan ook 2 voorbeelden van terug (waarvan er 1 als niet succesvol wordt beoordeeld). In de latere fase van de regeling –na 2006- zijn deze beperkingen grotendeels gecorrigeerd door het Ministerie.

Wat het succes van de projecten betreft hebben we onderscheid gemaakt tussen het bereiken van 'Welwillenden' (mensen die in principe al positief staan tegenover interetnisch contact) en 'Overigen'. Met name projecten die expliciet focussen op interetnisch contact trekken vooral 'Welwillenden', zo concludeerden we. De RMO pleit mede vanuit dat oogpunt dan ook voor de 'vanzelfsprekende ontmoeting', in de dagelijkse routine van mensen. We zien in de RvC-toekenningen en ook in de evaluatie een aantal relevante projecten op dit vlak terug.

We constateren dat de effecten vooral op individueel niveau betrekking hebben: de (beperkte) groep van deelnemers of bezoekers. Een voorbeeld hiervan is de inrichting van ontmoetingsruimten, waardoor flatbewoners elkaar beter leerden kennen. Een ander voorbeeld is de vorming van interculturele vrouwengroepen waarbij veel vrouwen uit de wijken zijn bereikt die ideeën aandragen voor activiteiten en vervolgens zelf mee helpen organiseren. De vrouwen zijn hierdoor zelfverzekerder en zelfstandiger geworden.

Bij vier van de tien projecten is tevens sprake van een beperkte invloed op wijkniveau, bij de andere zes projecten is er geen effect op wijkniveau. De problematiek in wijken is vaak complex en Ruimte voor Contact-projecten focussen op een klein, maar relevant onderdeel daarvan. De huidige inzet van Ruimte voor Contact-projecten is te kleinschalig om ook op stadsniveau effect teweeg te brengen.

Projecten met beperkt resultaat blijken met name ernstig vertraagd in de uitvoering. Dit ligt vaak aan een matige projectuitvoering (interne factoren), soms ook aan zaken waar de uitvoerders geen invloed op hebben, zoals vertraging in vergunningverlening door gemeente (externe factoren).

Succesvolle projecten worden vaak gekenmerkt door:

- samenwerking met andere organisaties;
- een goede aanpak wat betreft het verkrijgen van draagvlak en het bereiken van de doelgroep.

De regeling Ruimte voor Contact zou ook inzicht moeten gaan bieden in welke methodieken effectief en overdraagbaar zijn. Wij concluderen uit de effectevaluatie en de monitoring dat hier zeker voldoende voorbeelden van gevonden kunnen worden. Zowel wat betreft:

- het realiseren van duurzame contacten;
- het realiseren van randvoorwaarden hiervoor;
- overige relevante doelen als bevorderen van de dialoog en sociale activering (belangrijke landelijke beleidsthema's).

De experts waarschuwen dat verspreiding en verbreding van projecten niet werkt via 'blauwdrukken': projecten zijn succesvol in een bepaalde specifieke context. Aanpassing op nieuwe situaties is altijd van belang.

Tot slot benoemen we nog enkele losse conclusies:

- In een aantal projectplannen uit met name de eerste tranche ontbreekt het aan scherpe effectdoelen (Outcome). Lang niet altijd is goed vastgelegd wat men uiteindelijk wil bereiken met het initiatief. Met name het vastleggen van de te bereiken vorm van etnisch contact –het uiteindelijke doel- gebeurt nog weinig.
- De regeling Ruimte voor Contact heeft een redelijk hoog 'RMO-gehalte', in die zin dat de nadruk wordt gelegd op:
  - duurzame interetnische ontmoeting;
  - creëren van randvoorwaarden voor duurzame interetnische ontmoeting;
  - vermelding van voorbeelden op het vlak van aanpassing fysieke ontmoetingsruimtes.
 Een gedachtegoed -deze infrastructurele benadering- dat overigens al breed onderschreven wordt, zo bleek uit onze expertpeiling. In de evaluatie zien we zowel projecten terug met een meer ~~traditionele insteek, als projecten in de sfeer van de meer infrastructurele benadering. Van beide~~ typen zien we succesvolle voorbeelden terug.
- Vaak is de borging van projecten nog niet geregeld, zo blijkt uit de evaluatie. Een aantal projecten dient qua opzet zichzelf 'overbodig' te maken (is tijdelijk van insteek) of behoeft na realisatie geen structurele financiering. Voor andere (succesvol) geëvalueerde projecten is structurele financiering nodig en deze blijkt na (2 loopjaren nog) niet geregeld. Borging wordt vanuit de Regeling wel gevraagd/vereist, echter deze blijkt in de realiteit vaak moeilijk te regelen. In de samenvatting wordt hier verder op ingegaan.

Overall beoordelen we de effecten van de Ruimte voor Contact-projecten als redelijk, als voldoende:

- + :** • er zijn succesvolle aanpakken gegenereerd en dit biedt mogelijkheden tot overdracht en bredere implementatie. Dit geldt ook voor projecten met een meer 'infrastructurele benadering' conform het RMO-advies.
  - geen effect van de projecten, maar wel vermeldenswaardig is de grote animo voor de regeling. Het budget is daarom tussentijds opgehoogd. Zo'n driekwart van de aanvragen is overigens afgewezen (op de beoordelingscriteria).
- ± :** • de effecten van de eerste tranche projecten beoordelen we in strikte termen van de RvC-hoofddoelstelling –het bereiken van duurzame contacten (allochtoon-autochtoon) of het creëren van voorwaarden daartoe- als redelijk succesvol. Van de 10 projecten was er één niet succesvol, vijf matig succesvol, drie succesvol en één zeer succesvol. Twee projecten die niet of matig succesvol bleken op het vlak van duurzame contacten, bleken wel redelijk succesvol zijn op andere relevante doelen.
- :** • het effect van de RvC-projecten is kleinschalig: vooral op deelnemers- en bezoekersniveau, op wijkniveau zijn de effecten beperkt. Bij vier van de tien geëvalueerde projecten is sprake van een beperkte invloed op wijkniveau, bij de andere zes projecten is er geen effect op wijkniveau.

Literatuurlijst

- Feith, M (2008). Imam in Amsterdam, een studie naar beeldvorming. Utrecht, Universiteit Utrecht.
- Penninx, R. (1988). Minderheidsvorming en emancipatie. Alphen aan de Rijn: Samson.
- Pettigrew T. F. & L.R. Tropp (2006). A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory, *Journal of Personality and Social Psychology* 90 (5) 751–783
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone, the collapse and revival of civic America*. New York: Simon en Schuster.
- Oberon (2007). Ruimte voor Contact: De Beginperiode. Voortgangsmonitor 2007.
- Oberon (2008). Ruimte voor Contact: Een jaar onderweg. Voortgangsmonitor 2008.
- Oberon (2008). Sociaal geïsoleerden en Ruimte voor Contact-projecten.
- Oberon (2008). Ruimte voor Contact in de krachtwijken.
- Oberon (2008). Experts over de opbrengsten van Ruimte voor Contact. Samenvattend verslag.
- RMO (2005a). Eenheid, verscheidenheid en binding. Over concentratie en integratie van minderheden in Nederland. Den Haag.
- RMO (2005b). Niet langer met de ruggen tegen elkaar. Een advies over verbinden. Den Haag.
- SCP (2007). Interventies voor integratie. Den Haag